

POLITIČKA DJELATNOST ZASTUPNIKA NARODNE STRANKE IZ ŠIBENSKOG KRAJA U DALMATINSKOM SABORU (1861. – 1879.)

Filip LENIĆ
Odjel za povijest, Sveučilište u Zadru
Zadar, Hrvatska

UDK: 94(497.58) "1861-1879"
DOI: 10.21857/y26kecdwn9
Izvorni znanstveni rad
Prihvaćeno: 14. svibnja 2024.

U radu se na temelju stenografskih zapisa saborskih sjednica i periodike prikazuje djelatnost zastupnika Narodne stranke iz šibenskog kraja u Dalmatinskom saboru. U prvome dijelu priloga objašnjava se kontekst osnutka i organizacija dalmatinskog Sabora. U drugom dijelu prikazuju se saborska aktivnost šibenskih zastupnika do 1879. godine. Iako zastupnici Narodne stranke s područja šibenskog kraja nisu bili birani na važnija čelna mjesta unutar same stranke, aktivno su sudjelovali u saborskim raspravama i pomagali zajedničkom političkom cilju.

Glavne riječi: Šibenski kraj, Narodna stranka, Dalmatinski sabor, izbori.

UVOD

Zemaljski sabor Kraljevine Dalmacije započeo je s radom 1861. godine. Na početku rada Sabora još nije bio definiran položaj Dalmacije u Habsburškoj Monarhiji i postojala je, barem, teoretski mogućnost sjedinjenja s Banskom Hrvatskom. Ta mogućnost, povijesno gledajući, zatvorena je Austro-ugarskom nagodbom 1867. iako je u Hrvatsko-ugarskoj nagodbi iz sljedeće godine prema članku 66 i dalje opstojala ta opcija. Pitanje ujedinjenja kao osnovne razdjelnice u dalmatinskom političkom životu prvih dvadeset godina djelovanja Sabora posebno je istaknuto. Od kraja 1870-ih, otvaraju se nove razdjelnice odvajanjem Srba iz Narodne stranke, a kasnije će doći i do podjele unutar hrvatskog političkog korpusa, u prvom redu djelovanjem pravaških struja. Da bi se proučavalo djelovanje šibenskih zastupnika u Dalmatinskom saboru u promatranih 18 godina, treba u najkraćim crtama objasniti strukturu i rad Dalmatinskog sabora. U ovom prilogu izdvojeno je djelovanje zastupnika Narodne stranke iz šibenskog kraja. Njihova politička aktivnost ograničenog je karaktera; oni nisu birani na glavne funkcije unutar stranke, iako je primjetno značajno povećanje aktivnosti od izborne pobjede narodnjaka 1870. godine nadalje.

Prvorazredni izvor za istraživanje predstavljaju stenografski zapisi saborskih sjednica.¹ Sva politička i društvena događanja pratila je ondašnja periodika i politički listovi kao direktni glasnogovornici grupacija i stranaka, i kao takvi idealni su za utvrđivanje ideoloških obrazaca.² O organizaciji, značenju i djelovanju Dalmatinskog sabora temeljni je historiografski rad Ive Perića.³ U literaturi koja se bavi preporodnim razdobljem u Dalmaciji u 19. i početkom 20. stoljeća nemoguće je zapostaviti djelovanje Sabora, pa su tako pojedine epizode rada prikazali Josip Vrandečić⁴ u svojoj monografiji o autonomaskom pokretu, dok se Antoni Cetnarowicz⁵ u širem pregledu preporodnog razdoblja dotaknuo važnijih političkih tema. Marko Trogrlić⁶ je u radu *Dalmacija i Istra u 19. stoljeću* također problematizirao djelovanje Sabora, dok je nekoliko različitih radova i priloga korisno kako bi se kreirala potpunija, obuhvatnija slika funkcioniranja Dalmatinskog sabora.⁷

OSNIVANJE I ORGANIZACIJA DALMATINSKOG SABORA

Kraj apsolutističke vladavine i povratak ustavnosti u Habsburškoj Monarhiji 1860./1861. godine se kao posljedica najčešće vezuje za nezadovoljstvo potlačenih naroda Monarhije, vojne poraze na talijanskom frontu u sukobu s Kraljevinom Sardinijom i Francuskom, razne slabosti uprave i naročito financijske teškoće s državnim dugom od preko 2 milijarde forinti.⁸ Svaki od navedenih elemenata na svoj je način slabio carev utjecaj te ga u konačnici

¹ *Relazioni Stenografiche della Dieta Dalmata Provinciale, Atti della dieta dalmata provinciale. (Raccolti in parte colla stenografia ed alti col i protocolli di seduta)*, Zadar, 1861. – 1877. (Dalje: *Relazioni Stenografiche...* Od 1870-ih *Brzopisna Izvješća i Hitropisna izvješća*.)

² *La voce Dalmatica* (1861.), *Il Nazionale/Narodni list* (1862.), *Jubilarni broj narodnog lista* (1912.), *Il Dalmata* (1866.), *La Dalmazia Cattolica* (1870.), konzultirani su kao najvažniji listovi koji izlaze u Zadru.

³ Ivo PERIĆ, *Dalmatinski sabor 1861. – 1912. (1918.) godine*, Zadar, 1978.

⁴ Josip VRANDEČIĆ, *Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću*, Zagreb, 2002.

⁵ Antoni CETNAROWICZ, *Narodni preporod u Dalmaciji*, Zagreb, 2006.

⁶ Marko TROGRLIĆ, *Dalmacija i Istra u 19. stoljeću*, Zagreb, 2015.

⁷ Marjan DIKLIĆ, Dalmatinski sabor i Zemaljski odbor (Povodom 140 obljetnice osnutka), *Zadarska smotra*, br. 5–6, Zadar, 2001., 75 – 96; Dinko FORETIĆ, Ponarodivanje općina, u: *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zbornik radova, ur. Jakša Ravlić, Zagreb, 1969., 87 – 190; Frane IVKOVIĆ, Organizacija uprave u Dalmaciji za vrijeme Druge austrijske vladavine: 1814–1918., *Arhivski vjesnik*, br. 34–55, Zagreb, 1992., 31 – 51.

⁸ I. PERIĆ, *Dalmatinski sabor*, 12; Grga NOVAK, Narodni preporod u Dalmaciji, u: *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zbornik radova, ur. Jakša Ravlić, Zagreb, 1969., 78; A. CETNAROWICZ, *Narodni preporod*, 27.

prisilio na napuštanje apsolutizma i povratak ustavnosti. Sazvano je Pojačano Carevinsko Vijeće (njem. Verstärkter Reichsrat) s zadaćom osmišljavanja novog unutarnjeg političkog okvira djelovanja Monarhije. Dalmatinski predstavnik grof Frano Borelli usprotivio se Strossmayerovoj ideji ujedinjenja Dalmacije i Hrvatske upravo na tom tijelu. Obnovila se politička borba između pristaša ideje autonomije Dalmacije i onih koji su bili za njezino ujedinjenje s Hrvatskom. Listopadskom diplomom 20. listopada 1860. godine car se priklonio načelu saveza povijesnih kraljevina s vlastitim saborima, koje bi svoje delegate slale u središnji parlament, Carevinsko vijeće (njem. Reichsrat). Problem ujedinjenja Dalmacije s Kraljevinom Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom prepustio je izaslanicima, koje je tek trebao odrediti dalmatinski namjesnik general Lazar Mamula (1853. – 1865.).⁹ Nakon neuspjeha rješavanja političke krize 1861. na temelju Listopadske diplome, Monarhiji se vraća centralističko uređenje posredovanjem državnog ministra Antona Schmerlinga (1860. – 1865.), jednog od zagovornika donošenja Veljačkog patenta, čijom je odredbom u njegovu trećem dijelu stvoren i Dalmatinski sabor (tal. Dieta provinciale Dalmata).¹⁰ Donesen je i „Red zemaljski i Izborni red za sabor Kraljevine Dalmacije“ koji je regulirao unutarnju organizaciju Sabora.¹¹ Bečka je vlada svojim djelovanjem usmjerila tijek događaja na svoju vlastitu korist i korist dalmatinskih autonomaša. Naime, pripadnici lokalne dalmatinske elite u najvećem su dijelu bili biološki nasljednici pripadnika patricijsko-građanskog sloja još iz prve polovice 19. stoljeća te su predstavljali činovnički kadar na koji se 1861. oslanjala i austrijska vlast nakon uvođenja ustavnog stanja uz doseljene službenike iz talijanskih govorećih krajeva Habsburške Monarhije. Ispočetka, velika je većina birokracije podupirala autonomaško opredjeljenje. Vlast je prepoznala u njima struju koja će najbolje navoditi partikularne političke interese.¹² Dalmatinski sabor, kao i ostali pokrajinski sabori u austrijskoj polovici Monarhije, bio je kurijalno organiziran. Takav sustav omogućavao je bogatijim i obrazovanijim slojevima društva da budu nadzastupljeni u predstavničkom tijelu. U višenacionalnoj državi kakva je bila Monarhija, taj je sustav imao posljedicu na zastupljenost pojedinih nacija u Saboru. Općenito govoreći, ovaj sustav pogodovao je dominirajućim nacijama, da se poslužimo Hrochovim rječnikom, a to su u ovom slučaju bili austrijski

⁹ M. TROGLIĆ, N. ŠETIĆ, *Dalmacija i Istra*, 42.

¹⁰ I. PERIĆ, *Dalmatinski sabor*, 17.

¹¹ Više o radu Sabora i unutarnjem ustrojstvu vidi u: M. DIKLIĆ, *Dalmatinski sabor*, 75 – 96.

¹² Više o birokraciji i službenicima tzv. druge austrijske uprave u istraživanjima Tomasza Jaceka. Tomasz JACEK, *Službenici Druge austrijske uprave u Dalmaciji (1814. – 1914.)*, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 54, Zagreb, 2022., 225 – 252.

Nijemci, Poljaci i Talijani.¹³ Ovi potonji bili su bitni glede hrvatske povijesti zbog Dalmatinskog i Istarskog sabora. Treba naglasiti da u ovom razdoblju procesi nacionalne integracije nisu bili završeni, pa je u dalmatinskom slučaju dominantna ideološka matrica unutar dalmatinske elite bila slavo-dalmatinska ideja koja se zalagala za autonomiju Dalmacije i ostanak u austrijskom dijelu Monarhije, tj. bili su protivni sjedinjenju sa sjevernom Hrvatskom. Zastupnici u Dalmatinskom saboru birali su se u četiri kurije: kuriju veleposejnika (10 zastupnika), kuriju trgovačko-obrtničkih komora (3 zastupnika), kuriju gradova (8 zastupnika) i kuriju vanjskih ili seoskih općina (21 zastupnik). Prve tri kurije koje su obuhvaćale 10 % stanovništva birale su izravno 21 zastupnika, dok je četvrta kurija koja je obuhvaćala 90 % stanovništva posredno preko izabranih birača konačno birala 20 zastupnika. Uz izabrane zastupnike, članovi Sabora bila su dva zastupnika po položaju (virilni članovi): zadarski nadbiskup i dalmatinsko-istrijski episkop iz Zadra.¹⁴ U praksi je izborna geometrija značila pogodovanje zemljoposjednicima i gradskim autonomaskim elitama koji su zauzvrat podržavali program vlade.¹⁵ Na području Dalmacije bila je 1861. političko-administrativna podjela na 4 okružna poglavarstva, 31 kotar ili preture i 89 političkih općina sa 743 porezne općine. Sjedište većine općina bilo je u mjestu po kojem je općina dobila ime.¹⁶ Ukidanjem okružja 1865. godine i novim zakonom iz 1868. godine, Dalmacija se dijeli na 12 političkih kotara, 80 političkih općina, a one pak na mnoštvo manjih poreznih općina (sela). Na području nekadašnjeg okruga Zadar formirana su 4 politička kotara/pretura – Zadar, Benkovac, Šibenik, Knin. Šibenski kotar/pretura s pripadajućim općinama i dio kninskoga kotara/preture, tj. općina Drniš,¹⁷ prema tablici 1,

¹³ Miroslav HROCH, *Social Preconditions of National Revival in Europe*, Cambridge, 1985.; Miroslav HROCH, *Oblikovanje modernih nacija i nacionalni pokret u 19. stoljeću*, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 11, Zagreb, 1979., 29.

¹⁴ M. DIKLIĆ, *Dalmatinski sabor*, 75 – 90.

¹⁵ Božena VRANJEŠ ŠOLJAN, *Dalmacija: Stoljeće povijesnih i demografskih mijena 1815. – 1918.*, Zagreb, 2021., 166.

¹⁶ Zadarsko okružje imalo je 10 kotara ili pretura (Benkovac, Drniš, Kistanje, Knin, Obrovac, Pag, Rab, Skradin, Šibenik, Zadar). Neke preture obuhvaćale su samo jednu političku općinu (Pag, Rab, Obrovac, Benkovac, Kistanje, Skradin, Drniš, Knin, Vrljika, Sinj, Imotski, Omiš, Vrgorac, Cavtat, Herceg-Novi), dok su neke preture imale pod svojom upravom više općina. Šibenik je imao 3 općine (Šibenik, Zlarin, Tijesno). O organizaciji općina vidi više u: D. FORETIĆ, *Ponarodivanje općina*, 90.

¹⁷ O Drnišu u vrijeme nacionalnog pokreta u Dalmaciji u 19. stoljeću vidi više u: Ivan BURIC, *Hrvatski narodni preporod u drniškoj općini (1861. – 1870.)*, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 3, Split, 1994., 125 – 136; Ante BRALIĆ, Stipe RAMLJAK, *Demografske prilike u drniškom kraju prema austrijskim popisima stanovništva (1857. – 1910.)*, *Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 52, Zadar, 2010., 285 – 321.

obuhvaćeni su geografskom odrednicom „šibenski kraj“.¹⁸ Na čitavom prostoru kotara/preture Šibenik, s pripadajućim općinama Skradin, Šibenik, Tisno, Zlarin i uz općinu Drniš, živjelo je, prema popisu iz 1857. godine, 51,356 stanovnika, a prema popisu iz 1880. godine 58,633 stanovnika.¹⁹ Foretić se poziva na isti izvor i navodi prema popisu iz 1857. godine 33,876 stanovnika kotara/preture Šibenik, a na prostoru općine Drniš s pripadajućim selima navedeno je 18,099 stanovnika. Prema popisu iz 1880. godine zabilježen je rast drniške općine i broj od 19,457 stanovnika, dok je kotar Šibenik s pripadajućim općinama stigao do 39,176 stanovnika.²⁰ Vjerska kategorija prikazuje se slično u svim popisima; otprilike četvrtina stanovništva pripada pravoslavnoj vjeroispovijesti. Tako je 1880. godine u vrijeme secesije Narodne stranke na prostoru općine Drniš zabilježeno 14,495 katolika i 4,863 pravoslavaca. „Hrvatsko-srpskim“ jezikom, zajedničkom kategorijom za „Slavene“, govorilo je preko 99 % stanovništva.²¹

Politički kotar	Politička općina	Porezna općina
Šibenik	Šibenik	Boraja, Crnica, Danilo-Biranj, Danilo-Kraljice, Donje Polje, Dubrava, Jadertovac, Konjevrate, Krapan, Lozovac, Mandalina, Primošten, Rogoznica, Slivno, Šibenik, Vrpolje, Vrulje, Zaton
Šibenik	Tijesno	Betina, Jezera, Tribunj, Tijesno, Vodice, Zlosela (Pirovac)
Šibenik	Zlarin	Prvić-Luka, Zlarin, Žirje
Šibenik	Skradin	Bratiškovci, Bribir, Cista, Dubravica, Đevrske, Ostrovica, Piramatovci, Rupe, Skradin, Smrdelje, Vačane, Velika glava

¹⁸ F. IVKOVIĆ, Organizacija uprave, 31 – 51.

¹⁹ Drniš – 19,457, Skradin – 8,534, Šibenik – 18,104, Tiesno – 7,522, Zlarin – 5,016. Ukupno: Šibenik – 39,176 + 19,457 = 58,633. Kažimir LJUBIĆ, *Statistika pučanstva u Dalmaciji*, 15 – 16 i 33 – 34.

²⁰ Prema popisu koji Blažević donosi iz 1857. godine, na čitavom prostoru kotara/preture Šibenik živjelo je 11,575 stanovnika, a prema popisu iz 1880. godine 13 410 stanovnika. Smatramo da se dogodilo previd i da broj stanovnika ne odgovara stvarnosti, a tablicu koju autor donosi preuzima od Mirko KORENČIĆ, *Naselja i stanovništvo SRH 1857 – 1971*, Zagreb, 1979., 17. Vidi više u: Milivoj BLAŽEVIĆ, Šibensko gospodarstvo od sredine 19. stoljeća do 1921. godine, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 51, 2009., 169. Foretić prikazuje iscrpne tablice stanovništva iz *Statistika Obćina Kraljevine Dalmacije* koju je uređivao i izdavao Zemaljski odbor Dalmatinskog Sabora, a kategorizirane su prema političkim kotarevima i općinama prema austrijskim popisima stanovništva i izgledno je da su ti podatci puno bliži stvarnom broju ukupnog stanovništva. D. FORETIĆ, Ponarodivanje općina, 151 – 155; Šime Tome PERIČIĆ, *Prinosi povijesti gospodarstva Šibenika i njegova područja do 1940. godine*, Zadar, 2016., 171.

²¹ A. BRALIĆ, S. RAMLJAK, Demografske prilike, 299.

Knin	Drniš	Badanj, Baljke, Biočić, Bogetić, Brištani, Čavoglave, Drniš, Drinovci, Gradac, Kadina Glavica, Kaočine, Karalić, Klake, Ključ, Kričke, Ljubostinje, Miočić, Nevest, Oštrogašica, Otavice, Pakovo Selo, Parčić, Planjane, Podhumci, Pokrovnik, Radonić, Rožić, Serdamić, Širitovci, Sitno, Siverić, Štikovo, Tepljuh, Trbounj, Umljanović, Unešić, Velušić, Vinovo, Žitnić
------	-------	---

TABLICA 1. Političko-teritorijalni raspored šibenskog i drniškog kraja

Gledajući teritorijalni obuhvat, pratilo se djelovanje zastupnika, uvjetno rečeno, s užeg šibenskog područja, a to je prostor administrativnih općina Drniš, Skradin, Šibenik, Tisno i Zlarin. Proučavana su četiri mandatna razdoblja od 1861. do 1876. godine. Peto mandatno razdoblje od 1876. do 1883. nije proučavano jer Sabor nije zasjedao od 5. veljače 1877. sve do 8. lipnja 1880. U vremenskom razmatranju ovog članka, dalmatinskim su Saborom predsjedala trojica zastupnika: Špiro Petrović²² od osnutka Sabora do 1870. godine, Stefan Ljubiša²³ do 1877. godine i Đorđe Vojnović²⁴ od 1877. do 1889. godine. Zastupnici Narodne stranke šibenskog kraja bili su birani iz dviju kurija – gradova i vanjskih općina. U prvom mandatnom razdoblju, 1861. – 1864., iz šibenskog kraja nije izabran ni jedan zastupnik Narodne stranke. U drugom mandatnom razdoblju, 1864. – 1867., izabran je tišnjanski župnik Josip Raimondi u kuriji vanjskih općina (Šibenik – Skradin); u trećem mandatnom razdoblju, 1867. – 1870., nije izabran ni jedan zastupnik iz Narodne stranke. U četvrtom mandatnom razdoblju,

²² Špiro Petrović (1804. – 1870.), odvjetnik iz Zadra i pripadnik autonomaške struje.

²³ Stefan Ljubiša (1824. – 1878.), zastupnik u Dalmatinskom saboru (1861. – 1864. i 1866. – 1877.) i u Carevinskom vijeću. Jedan od prvaka Narodne stranke do secesije 1873. i osnivanja Narodno-srednjačke stranke koju predvodi uz ostala četiri odmetnuta zastupnika. Stranka se po svome glasilu *Zemljak* nazivala i zemljačka stranka, a „zemljaštvo“ je opstojalo do 1877. kada se dio zastupnika vratio u krilo matice Narodne stranke. Više o fenomenu „zemljaštva“ u: Tihomir RAJČIĆ, Politički i nacionalni aspekti fenomena „zemljaštva“ (1873. – 1878.), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 56, 2014., 213 – 233.

²⁴ Đorđe Vojnović (1834. – 1895.), zastupnik u Dalmatinskom saboru (1867. – 1895.) i u Carevinskom vijeću (1870. – 1873. i 1879. – 1895.). Završio je gimnazijsko obrazovanje u Dubrovniku, a pravo u Padovi i Beču. Radio je kao javni bilježnik. Bio je načelnik općine Hercegnovi, a nakon raskola u Narodnoj stranci 1879. godine pristupa novoosnovanoj Srpskoj stranci. Njegov brat bio je istaknuti narodnjak Kosta Vojnović. Više o važnosti predsjedničke funkcije u: I. PERIĆ, *Dalmatinski sabor*, 36.

1870. – 1876. godine, bili su izabrani Frane Fontana u kuriji gradova (Šibenik), Ante Šupuk i Josip Raimondi u kuriji vanjskih općina Šibenik – Skradin. Krsto Kulišić²⁵ (vrlički načelnik), Lovro Monti²⁶ (kninski načelnik) i Ivan Vranković²⁷ izabrani su u kuriji vanjskih općina Drniš – Knin – Vrlika, a njihovo se djelovanje neće proučavati jer ni jedan od njih ne pripada užem „šibenskom kraju“ kako je definirano u ovom članku.

DJELOVANJE ZASTUPNIKA IZ ŠIBENSKOG KRAJA

Već je prvo mandatno razdoblje, 1861. – 1864. godine, s autonomaškom većinom ukazivalo na narav Sabora. Dalmatinski sabor započeo je svoje zasjedanje 6. travnja 1861. godine.²⁸ Najvažnija pitanja koja su se trebala razmotriti bio je izbor poslanika koji će u Zagrebu pregovarati o ujedinjenju Dalmacije i Trojedne

²⁵ Krsto Kulišić (1812. – 1874.), crnogorskog podrijetla, rođen je u Vrlici, ali odrastao u Šibeniku. Druženje s Tomasseom, koji je u to vrijeme prikupljao slavenske pjesme, i šibenskom aristokracijom probudilo je u njemu narodni duh. Nakon ženidbe s kćeri poznate sarajevske obitelji Dimitrijević seli u Vrliku. Obiteljski povezan s Bosnom koju je proputovao, stvara ideju ustanka i oslobođenja Bosne još u vrijeme revolucija 1848. godine. Povratkom ustavnosti, izabran je 1861. u kuriji vanjskih općina za Drniš – Knin – Vrlika. Uz Pavlinovića, jedini je uvijek govorio hrvatskim jezikom u Dalmatinskom saboru te je stekao poštovanje Klaića koju mu je tepao „sokole cetinski“. Postaje načelnik 1864. u Vrlici, a tijekom općinskih izbora 1865. i on biva sudski progonjen uz Montija, Sablića i ostale prvake Narodne stranke u Kninu, gdje je na koncu i oslobođen. S obzirom na to da je pripadao cetinskom kraju, svjesno je izostavljen iz šire analize ovog priloga. Kulišić KRSTO, *Jubilarni broj Narodnog lista*, 1912., 49 – 50.

²⁶ Lovro Monti (1835. – 1898.) predstavlja jednog od prvaka Narodne stranke. Iako u Sabor ulazi „tek“ 1866. godine u kuriji vanjskih općina Drniš – Knin – Vrlika, njegov nacionalni rad kreće ranije, posebno problematizirajući jezična pitanja preko publicistike u svrhu širenja narodnog „slavenskog“ jezika. Monti je ideološki pristajao na „prirodno pravo naroda“, čvrsto vjerujući u liberalne vrijednosti po uzoru na talijanski *Risorgimento* kojem je osobno svjedočio prilikom godina provedenih na studiju u Padovi i Milanu. Jedan je od predlagača osnivanja stranačkog glasila *Narodnog lista*. U Kninu postaje lider Narodne stranke od 1862., a 1866. nakon općinskih izbora i načelnikom Knina. S obzirom na to da se njegov politički rad više odnosi na kninski kotar i općinu Knin, izostavljen je iz ovog istraživanja. Više o Lovri Montiju u: Dr. Lovro MONTI, *Jubilarni broj Narodnog lista*, 1912., 37 – 38; Ivan GRGIĆ, Lovro Monti, Dva poglavlja političke biografije, *Zadarska revija*, br. 4-5, Zadar, 1961., 321; A. CETNAROWICZ, *Narodni preporod*, 28, 43 – 45.

²⁷ Ivan Vranković (1831. – 1900.), rođeni Hvaranin, vrlo bogate i plodne političke karijere. Istaknimo da je prvi zastupnik Narodne stranke koji je sudjelovao u radu Zemaljskog odbora i u tom tijelu aktivno radio sve do 1900. godine. Ivan VRANKOVIĆ, *Jubilarni broj Narodnog lista*, 1912., 14 – 15.

²⁸ Risultato finale delle operazione elettorali di Zara, *La Voce Dalmatica*, br. 14, 6. travnja, 1861.; La Dieta Dalmatica, *La Voce Dalmatica*, br. 15., 13. travnja 1861.

Kraljevine. Šibenski autonomaški zastupnik Galvani²⁹ predložio je da se odbaci vladina zamisao, što je većina podržala. U jeku napetosti oko problema statusa pokrajine Dalmacije važnu je ulogu odigrao još jedan poznati Šibenčanin, Niccolò Tommaseo. On je svojim proglasom *Ai Dalmati* doprinio razvoju „dalmatinstva“ i podupirao autonomaške težnje, iako će njegova nacionalna shvaćanja i ideološke postavke kroz vrijeme doživjeti razne metamorfoze.³⁰ Novi izbori raspisani su već u ljeto 1864. godine, prije isteka šestogodišnjeg mandata. Motivacija za takav scenarij proizlazi iz činjenice da je namjesnik Mamula gubio većinu u Saboru zametkom budućeg „Liberalnog saveza“³¹ te sugerirao Schmerlingu da raspusti Sabor, što je ovaj u suglasnosti s bečkom Vladom i učinio. Drugo mandatno razdoblje, 1864. – 1867. godine, obilježeno je djelovanjem „Liberalnog saveza“. Ta politička koalicija pojedinih liberalnih autonomaških zastupnika i narodnjaka isprepletana raznim interesima i uvjerenjima nazirala se još od 1862. godine, no tek je po raspuštanju Sabora u travnju 1864. godine stvoren program za buduću političku djelatnost. Naglasak je stavljen na jednakom položaju oba jezika, posebice u sudstvu i školstvu,³² razvijanje narodnog načela, slobodu odlučivanja i lista *Il Nazionale* kao zajedničkog organa „zakonite i poštene oporbe“.³³ Koalicija je ipak doživjela poraz i autonomaška, tada birokratska centralistička stranka ponovno stječe nadmoćnu prevlast u Saboru.³⁴ Potvrđivanje izbora Josipa

²⁹ Antonio Galvani (1822. – 1890.), političar, povjesničar, književnik, bilježnik, podrijetlom iz talijanske trgovačke obitelji koja je doselila u Šibenik. Pored Tommassea, najistaknutiji autonomaš u gradu Šibeniku i zastupnik u kuriji gradova Šibenika od 1861. do 1867. godine. Autonomaš Enrico Matkovich obasipa ga raznim komplimentima i naziva izvanrednom osobom u svakom pogledu, kulturnan, domišljat, spremnog duha i brze percepcije, iznimnih ljudskih osobina i jedan od potrebnih ljudi za rad Sabora. Mirko ĐINĐIĆ, Tihomir CIPEK, Politički identiteti dalmatinskih Talijana 1860. – 1882., *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1, Zagreb, 2010., 225 – 226; I. PERIĆ, *Dalmatinski sabor*, 72; Enrico MATKOVICH, *I nostri onorevoli*, 1869., 33. Treba istaknuti da je Galvani u svom izbornom proglasu u *La Voce Dalmatica* naglasio biračima grada Šibenika kako je rođen od oca Talijana i slavenske majke. Ističe da su „dvije krvi u njemu nerazdvojno pomiješane i obje loze njegove“. Poziva se na slavno ime i slavnu zajedničku prošlost čije bi razdvajanje bilo identično „Kainovom bratoubojstvu i otpadništvu“. Agli Elettori della citta di Sebenico, *La Voce Dalmatica*, br. 15, 13. travnja 1861.

³⁰ A. CETNAROWICZ, *Narodni preporod u Dalmaciji*, 44; J. VRANDEČIĆ, *Dalmatinski autonomistički pokret*, 95 – 99.

³¹ Iscrpan opis nastanka i djelovanja „Liberalnog saveza“ u: J. VRANDEČIĆ, *Dalmatinski autonomistički pokret*, 116 – 122.

³² Novi sabor i narodni razvitak, *NL*, br. 77, 24. rujna 1864.

³³ I. PERIĆ, *Dalmatinski sabor*, 79; Listajući stare godišnjake, *Jubilarni broj Narodnog lista*, 1912., 99.

³⁴ Izabranu vladinu većinu činilo je dvanaest službenika, pet svećenika, pet bivših gradonačelnika, tri veleposjednika, dva odvjetnika i javni bilježnik. Narodnjaci su imali sedam zastupnika, a liberalni autonomaši tri. J. VRANDEČIĆ, *Dalmatinski autonomistički pokret*, 125; *Jubilarni broj Narodnog lista* naglašava kako su i neki katolički biskupi uvedeni u mašineriju Vlade tako što su slali posebne okružnice župnicima i zabranjivali agitiranje za Narodnu stranku. Vidi više u: Listajući stare godišnjake, *Jubilarni broj Narodnog lista*, 99.

Raimondija³⁵ u kuriji vanjskih općina Šibenik – Skradin 1864. godine tijekom četvrtog zasjedanja prošlo je bez većih problema.³⁶ U vanjskim općinama Drniš – Knin – Vrlika bilo je određenih problema vezanih za održavanje samih izbora popraćenih i nasiljem, o čemu se u saborskoj govornici tijekom četvrtog zasjedanja naknadno raspravljalo, a i u novinama se izvještava o neregularnostima.³⁷ Izgledna je vladina intencija sprječavanja Narodne stranke u daljnjem jačanju, čemu svjedoče izborne malverzacije s biračkim listama i prisutnost vojske, ali i samog namjesnika Mamule u Kninu.³⁸ Također, Mamula je u blok autonomastva pozvao i episkopa Stefana Kneževića te na taj način oslabio narodnjački pravoslavni dio stanovništva zaleđa Zadra i Šibenika.³⁹ Arhimandrit Jerotej Kovačević obilazio je mjesta s pravoslavnom većinom te preporučivao izbor vladinih kandidata protiv zastupnika Narodne stranke koje je okarakterizirao kao „revolucionarcima

³⁵ Josip Raimondi (1836. – 1902.) u tri je navrata izabiran u Dalmatinski sabor. Preko *Narodnog lista* upućuje pismo svojim glasačima gdje izlaže svoju buduću političku aktivnost: „Vjernost Kralju. Čast i posluš zakon, kao skrbniku i osvetniku međusobnih prava i dužnosti. Rodjen sred naroda, s kojim sam jedne čudi, jedne misli, jednog običaja i jezika, boriti ću se za sveto načelo Narodnosti, te ću svakom prigodom nastojati da se rasprostire, da se pridobije. A odvud zakonito dolazi da ću tražiti da se narodni jezik uvede u sud i u nauk, što bi po naravnom redu i samo imalo slediti; jer sam najčvršće uvjeren da kako nam nitko nesmiye zaniekati narodno ime, tako nitko, ako je pravedan, nemože nam kratiti pravo da se u naših poslih služimo onim jezikom, koga nam je Bog postavio na usta, a koga nam su neprijatelji s progonsvom pritvrdjeli u naših srdcih. Cienim da je dužnost svakoga zastupnika tražiti sa svom snagom, da njegovi zastupani budu što se može bolje upravljani; i za te nadzirati činovanje upravitelja, odkrivati pogriške, predlagati popravke. Svedjer ću glasovati s onimi, koji budu tražili dobro svoje otačbine, koje mu drago stranke bili. Pomirenje, bratimstvo, čast tudjemu mneniju, biti će mi svedjer i na ustiju i u srdcu.“; Prilog uz Narodni list, *NL*, br. 67, 27. kolovoza 1864.; Autonomas Enrico Matkovich u djelu *I nostri onorevoli* opisao ga je kao autonomasa koji se oglušio na stranačke postavke i priklonio se narodnjačkom taboru. Bio je „zastupnik za izbore, aneksionist po kontradikciji, po pozivu općinski tajnik, a župnik za duhovno zdravlje svoga stada“.

³⁶ Četvrta sjednica na kojoj je verificiran mandat Josipa Raimondija za vanjske općine Šibenik – Skradin održana je 13. listopada 1864. *Relazioni stenografiche della IV. sessione della Dieta Provinciale Dalmata*, Zadar, 1864., 48. (Dalje: *Relazioni Stenografiche/Izvišća Brzopisna* ...) O načinu ovjere izbora i verifikacije mandata zastupnika vidi više u: I. PERIĆ, *Dalmatinski sabor*, 41.

³⁷ Zanimljivost ovih događaja jest u interpretaciji Eugena Kvaternika koji je u događajima u Kninu i Drnišu vidio početak „našeg pokreta“. Otkazivanje poslušnosti seoskog stanovništva austrijskoj dotada nedodirljivoj žandarmeriji i bečkim vlastima bila mu je od velikog značaja. *Relazioni Stenografiche IV.*, Zadar, 15. listopada 1864., 64; A. CETNAROWICZ, *Narodni preporod*, 103; D. FORETIĆ, *Ponarođivanje općina*, 101.

³⁸ Sabljčić, Monti, Novak i Grubišić, lokalni lideri narodnjaka, uhićeni su u Drnišu. J. VRANDEČIĆ, *Dalmatinski autonomistički pokret*, 125; D. FORETIĆ, *Borba za ponarođivanje općina*, 101.

³⁹ J. VRANDEČIĆ, *Dalmatinski autonomistički pokret*, 124. Episkop Knežević čak je koncem studenog 1867. godine ušao u Klub talijanskih zastupnika u Beču zajedno s pojedinim autonomasima. Pravoslavci su se u otvorenom pismu u *Narodnom listu* ogradili od toga poteza s obzirom na to da „on ne zastupa načela i koristi njihovu u narodnom smislu i da oni niti misle kako on, niti su s njime solidarni“. Listajući stare godišnjake, *Jubilarni broj Narodnog lista*, 1912., 101.

i neprijateljima države“.⁴⁰ Nije zanemariv podatak i kako se 25 franjevačkih župnika priklonilo vladinoj stranci i podržalo njezine kandidate na izborima, što će se kasnije čak i koristiti kao argument obrane franjevaca.⁴¹

U sjeni rasprave Klaića s autonomaškim zastupnicima oko izbornih neregularnosti u Kninu i izboru vladina savjetnika, na Galvanijevu inicijativu, ne s *ad hominem* kako je tvrdio, već legalističkim pristupom, problematizirano je verificiranje mandata vanjskih općina Drniš – Knin – Vrlika arhimandrita Jeroteja Kovačevića, tada percipiranog kao člana Narodne stranke.⁴² Galvani osporava Kovačevićev izbor zbog nedostatnog imovinskog statusa uvjetovanog monaškim zavjetom siromaštva. Naime, čak je episkop Knežević morao potpisati notu u kojoj objašnjava status pravoslavnih monaha i posebno Kovačevićevu ulogu arhimandrita koji nije navodno vezan zavjetom siromaštva. Zemaljski odbor priznaje Kovačeviću status poreznog obveznika i izbornika. Galvani, ipak, inzistira na svome argumentu i smatra Kneževićevu notu neuvjerljivom, a izbor *monaha* Kovačevića nezakonitim.⁴³ Unatoč Klaićevu naporu da argumentirano dokaže izborne nepravilnosti, verificirani su autonomaši Melkior Difnico, savjetnik Namjesništva Luigi Mery i arhimandrit Jerotej Kovačević, a Galvanijeva se inicijativa u konačnici pokazala klasičnim političkim manevrom odvratanja od teme.⁴⁴ Dakle, Kovačevićeva politička uloga vrlo je kompleksna jer se prilagođavao prilikama i djelovao kao politički narodnjak, ali se s vremenom sve više udaljavao od obrazaca stranke, krenuvši putem kompromisa s vladinim

⁴⁰ Šalje vjernicima „okružno pisanije“ 1. srpnja 1864. godine u kojem kaže da je paroh „dužan bezprestano svoje parohiane poučavati, rukovoditi, obavještavati i odvracati od prevratnih odbora, koji pod imenom narodne stranke nastoje prosti narod u svoju mrežu uloviti, upotrebljavajući sva sredstva k postizanju prevratne svoje cilji“. Listajući stare godišnjake, *Jubilarni broj Narodnog lista*, 1912., 99.

⁴¹ Prilog uz narodni list: Naši posli u Beču, *NL*, br. 30, 15. travnja 1865.

⁴² Galvani je tumačio problem statusa arhimandrita Jeroteja Kovačevića koji se našao na listi za Drniš 20. kolovoza 1864. Budući da se nalazio na listi posjednika koji plaćaju porez (5 f.), a s obzirom na red Sv. Vasilija kojem je pripadao i zavjetima siromaštva, poslušnosti i čistoće, a niti je župnik nego kaluđer i posljedično nije poreznik, Kovačević nije ni mogao biti uvršten na listu mogućih izbornika ni izabranih birača. Sabor Dalmatinski. IV. Sjednica 13. listopada, *NL*, br. 85, 22. listopada 1864.; *Relazioni stenografiche IV.*, Zadar, 13. listopada 1864., 77 – 80.

⁴³ Prema Matkovichu, od 1866. pokretaču i glavnom uredniku autonomaškog glasila *Il Dalmata*, politički „suncokret“ Kovačević izabran je čistom velikodušnošću jer njegov status monaha ne dopušta posjedovanje materijalnih dobara i kao takav nije bio podoban za izbor. Autonomaši su ga izabrali za zamjenika Carevinskog vijeća gdje je njegov politički rad obilježen šutnjom. Usporedba s političkim suncokretom, oružanom neutralnošću ili trinaestim apostolom i smokvom upućuje na vrlo negativan pogled koji su autonomaši gajili prema Kovačeviću. E. MATKOVICH, *I nostri onorevoli*, 56 – 57.

⁴⁴ *Relazioni Stenografiche IV.*, Zadar, 13. listopada 1864., 85.

programom, pa stupivši u Ljubišinu grupu „zemljaštva“ te u konačnici završio u Srpskoj stranci na Primorju 1879./1880. godine.⁴⁵ Narodnjak Raimondi povremeno se javljao za riječ, problematizirajući poslovnik Sabora i očigledni inertni pristup rada pojedinaca. Tako se žalio zbog prekida saborskih sjednica od 16 dana uzrokovanih izostancima pojedinih saborskih zastupnika. Nadalje, moli da se dozvole odsustva odobravaju „samo onima kojima hitno treba“ kako ne bi došlo do oportunističkog izbjegavanja donošenja odluka.⁴⁶

Prvi lokalni općinski izbori, prema novom pravilniku o izborima u vanjskim općinama u Drnišu, Kninu i Vrlici u kolovozu 1865., predstavljali su novi izazov za narodnjačke zastupnike.⁴⁷ U izbornoj kampanji isticale su se socijalne teme: podjela zemlje i snižavanje poreza, a masovnost pokreta svjedočila je više o socijalnoj nego o nacionalnoj osviještenosti. Krilatica „Guerra ai palazzi! – Rat palačama!“ poslužila je kao populistička, socijalno motivirana parola za osvješćivanje seljaka i viših slojeva društva sklonijih talijanskom kulturnom krugu kako bi ih se uvuklo u narodnjački tabor. Ipak, i sam narodnjački tabor okupljao je poneke veleposjednike i nije bio u potpunosti zainteresiran za agrarnu reformu kojoj su se nadali širi seljački slojevi. Očito problematičan kraj Drniš – Knin – Sinj prilikom održavanja lokalnih izbora zahtijevao je prisustvo žandarmerije i vojske, a u očima vlade prozvan je „vražji trokut“ s mitskim karakterom. Kamenovana je kuća autonomaša načelnika Difnica u Drnišu, a narodnjaci su ipak uspjeli osvojiti većinu u Općinskom vijeću i obećavali pokretanje javnih radova, zaustavljanje novačenja, podjelu općinske zemlje i gradnju škole.⁴⁸ Prilikom smjene centralistički orijentiranog namjesnika Mamule i dolaska Filipovića, stigao je i brzojav iz Drniša koji svjedoči o tamošnjem političkom raspoloženju: „Kopriva, koju na vašem polazku ostaviste, osušila se. Procvale su ruže.“⁴⁹

U petom zasjedanju Dalmatinskog sabora 23. studenog 1865. – 14. veljače 1866. Raimondi je, zajedno s Klaićem i Kovačevićem, potpisan u prijedlogu da

⁴⁵ <https://hbl.lzmk.hr/clanak/kovacevic-jerotej>, posjećeno 15. ožujka 2024.

⁴⁶ *Relazioni Stenografiche V*, Zadar, 9. prosinca 1865., 15.

⁴⁷ Tijekom 1863. godine raspravljalo se u Dalmatinskom saboru o novom pravilniku za buduće lokalne općinske izbore. Naposljetku je izborni zakon donijela austrijska vlada temeljem zakona od 30. srpnja 1864. godine i nazvala ga „Pravilnik općina za Kraljevinu Dalmaciju“. Novost koji je taj pravilnik iznjedrio bila je da su ubuduće općinski izbori, za razliku od pokrajinskih, imali demokratičniji postupak glasovanja. Naime, birači su izravno birali općinske vlasti, a ne putem izabranih biračkih izbornika. J. VRANDEČIĆ, *Dalmatinski autonomistički pokret*, 127 – 128; D. FORETIĆ, *Borba za ponarođivanje općina u Dalmaciji*, 101 – 102.

⁴⁸ J. VRANDEČIĆ, *Dalmatinski autonomistički pokret*, 130; D. FORETIĆ, *Ponarođivanje općina*, 100 – 103.

⁴⁹ Listajući stare godišnjake, *Jubilarni broj Narodnog lista*, 1912., 100.

se imenuje Odbor za sastavljanje i podnošenje zahvalne adrese caru za manifest proglašen 20. rujna 1865. kojim se opozvao centralistički Veljački patent.⁵⁰ *Narodni list* donosi i vijest kako se narodnjačka manjina, svjesna ekonomske teškoće i slabe ljetine, već priprema na glad koja bi mogla nastupiti i šalje upit vladi po pitanju pomoći puku.⁵¹ Također, Raimondi je izabran u Odbor za pučke škole koji bi trebao raditi na umnožavanju i unaprjeđivanju škola u Dalmaciji.⁵² No, prvo veće obraćanje Raimondija u Dalmatinskom saboru bilo je po pitanju djelovanja sinjskih franjevaca. Naime, nakon što je 3. travnja 1865. na sjednici zastupničke komore u Beču, na kojoj se odlučivalo o financijskim potporama za bogoštovlje u Dalmaciji, izostala potpora sinjskim franjevcima zbog, navodno, njihove nedovoljne vjernosti carskoj kruni, a iznesena je i primjedba da pojedini zastupnici Dalmatinskog sabora imaju južnoslavenske težnje izvan okvira Monarhije (*...da bi prinieli van Austrije sredotežje jugoslavjanske kraljevine...da bi htjeli izpuniti svoje namjere van Austrije...*),⁵³ narodnjaci su se našli prozvanima u Dalmatinskom saboru te je nekoliko njih uputilo javno pismo „vladatelju“, dalmatinskom baronu Lazaru Mamuli putem *Narodnog lista*. Među njima i don Josip Raimondi koji brani vlastitu povrijeđenu čast, pozivajući se na svečano saborsko polaganje zakletve vjernosti caru prilikom početka mandata te na ustavna prava i slobode mišljenja. Ističe, nadalje, ponos pripadnosti „najvjernijoj“ oporbi i činjenicu da zastupa politička stajališta većine svojih birača pa se stoga ne boji izraziti drugačije mišljenje.⁵⁴ Raimondi je, dakle, podsjetio dalmatinske zastupnike kako je u Carevinskom vijeću franjevačko djelovanje kao politički nekorektno označio bivši predsjednik vlade Anton Schmerling. Nadalje, u svom govoru osuđuje postupak zastupnika iz Dalmacije koji nisu branili sinjske franjevce, nego su njih morali braniti, kako on navodi, „stranci“.⁵⁵ Dapače, njihovo djelovanje kao buntovničko prikazivano je i u Rimu. Zbog toga on diže

⁵⁰ Izglasan je sedmeročlani Odbor s biskupom Zaffronom na čelu, a u čijem je radu sudjelovao i Klaić. Adresa je pripremljena i pročitana u Saboru 15. prosinca 1865. godine na četvrtoj sjednici. U: *Relazioni Stenografiche V.*, Zadar, 15. prosinca 1865., 12 – 13, 47 – 78, 91; <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=53679>, posjećeno 11. 7. 2023.

⁵¹ Sabor dalmatinski, *NL*, br. 102, 23. prosinca 1865.

⁵² *Relazioni Stenografiche V.*, Zadar, 20. siječnja 1866., 171.

⁵³ La seduta dei 3 aprile della camera vienne dei deputati, *NL*, br. 30, 15. travnja 1865.

⁵⁴ A causa dei giorni festivi di Pasqua, il foglio d' oggi esce in questa forma., *NL*, br. 31, 19. travnja 1865.

⁵⁵ Za proračunske rasprave u *Reichsratu* u travnju 1865. godine financijski je odbor predložio da se briše iz proračuna odredba financiranja „neprijatelja Austrije“, tj. franjevačke gimnazije u Sinju. Tirolski svećenik Greuter uzeo je u zaštitu dalmatinske franjevce od objeda političkih suparnika. Schmerling je franjevce optužio da „centar gravitacije traže izvan Austrije“ pozivajući se na izvješće Namjesništva. Listajući stare godišnjake, *Jubilarni broj Narodnog lista*, 1912., 99.

svoj glas i traži njihovu zaštitu od objeda političkih protivnika. Episkop Knežević opravdavao se kako nije baš najbolje ni razumio sam tijekom rasprave ni napad na sinjske franjevce, dok su se ostali autonomaški zastupnici pokušavali opravdati na račun nemogućnosti rasprave zbog samog poslovnika Vijeća. Raimondi ustraje u svom argumentu, a podržavaju ga i dvojica biskupa, šibenski Zaffron⁵⁶ i zadarski nadbiskup Maupas, koji također ustaju u obranu franjevaca.⁵⁷ U početcima preporodnih gibanja, dalmatinski franjevci Provincije Presvetog Otkupitelja, kojima je Austrija još za neoapsolutizma odobrila gimnaziju u Sinju s nastavom na hrvatskom jeziku, prvu takvu u Dalmaciji, svojim su djelovanjem bili okosnica hrvatskog pokreta u dalmatinskom zaleđu i trn u oku protivnicima.⁵⁸ Raimondi dalje traži u svom prijedlogu dodatak carskoj adresi. Naglasak bi bio na vjernosti Dalmatinaca caru i kako se vjernost nikada nije dovela u pitanje premda ih se Carevinskom vijeću pokušalo osumnjičiti, ali je prijedlog nakraju odbijen.⁵⁹ Općenito je svećenstvo, u najvećoj mjeri, bilo stup narodnjačke politike, osobito u vanjskim općinama. To je bilo jasno narodnjacima, pa ne čudi prijedlog Ante Šupuka u Saboru iz 1871. da se ukine odredba općinskog izbornog zakona koja onemogućava svećenicima da budu birani u općinske organe vlasti.⁶⁰

Šesto zasjedanje u studenom i prosincu 1866. godine bilo je i posljednje prije trećeg mandatnog razdoblja 1867. – 1870. godine. Umjesto Difnica, u Sabor ulazi Lovro Monti u kuriji vanjskih općina Drniš – Knin – Vrlika, jedan od istaknutijih članova Narodne stranke. Raimondi sudjeluje u raspravi o općinskim proračunima, braneći općinu Tisno koja nije priložila godišnje financijske izvještaje prihoda i rashoda.⁶¹ Naime, općina nije bila u mogućnosti prikazati račune i predložiti predmet zbog netransparentnosti i inertnosti poreznih ureda

⁵⁶ Giovanni Zaffron (1807. – 1881.) bio je šibenski biskup od 1863. godine kada je biskupsku službu preuzeo od Petra Dujma Maupasa koji je izabran na mjesto zadarskog nadbiskupa i dalmatinskog metropolita i bio njegov glavni zagovaratelj za ispražnjenu biskupsku stolicu. Zaffron postaje biskup dubrovačke biskupije 1872. i ostaje do 1881. godine kada opet pronalazi snažnu podršku dalmatinskog metropolita. U radu Dalmatinskog sabora istaknuo se pripadnošću autonomaškoj stranci. Matkovich ga opisuje kao osobu koja poput svog kolege Maupasa zna pomiriti dužnosti svećenika i političara, pastira i liberala, dužnosti vjerne podanosti caru, kao i one visokog crkvenog dostojanstvenika bez da upada u ultramontanizam. U svom govoru uvijek je konkretan, odmjeran i motiviran ozbiljnim interesom koji treba braniti i štiti. E. MATKOVICH, *I nostri onorevoli*, 98.

⁵⁷ *Relazioni Stenografiche V.*, 73 – 74, 16. prosinca 1865.; Dieta Dalmata, *Il Nazionale*, br. 102, 23. prosinca 1865.; Dieta dalmata, *Il Nazionale*, br. 102, 23. prosinca 1865.

⁵⁸ M. TROGLIĆ, *Dalmacija i Istra.*, 48; I Francescani di Sinj, *Il Nazionale*, br. 52, 3. lipnja 1869.; La nostra flotta, *Il Nazionale*, br. 17, 27. veljače 1869.

⁵⁹ Listajući stare godišnjake, *Jubilarni broj Narodnog lista*, 1912., 100.

⁶⁰ *Izvišća Brzopisna i Analitična XI.*, Zadar, 26. rujna 1871., 69.

⁶¹ *Relazioni Stenografiche VI.*, http://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ227016501, posjećeno 21. 7. 2023.

koji nisu uručili financijske bilance administraciji općine. Raimondi zahtjeva da mu carski povjerenik predoči službenu izjavu o problemu (ne)rada porezne uprave.⁶² Čini se da problem sustava općinskih prireza i poreznih ureda nije bio uređen ni do 1870. kada Zemaljski odbor posebnom okružnicom opominje općinska vijeća da prilažu sve financijske dokaze.⁶³ U izvješću br. 3019 iz 1871. također donosi podatak kako je samo 23 % od 30 % nameta uspješno prikupljeno i obrađeno, što ide u prilog tezi slabosti funkcioniranja javne uprave.⁶⁴ Nakon raspuštanja Sabora i novih izbora 1867. godine, u treće mandatno razdoblje nije ušao ni jedan zastupnik Narodne stranke šibenskog kraja. Stvaranje dualizma poslužilo je autonomašima da agitacijom i prijašnjim metodama prilikom izbora ostvare većinu, tako da su u kotaru vanjske općine Šibenik – Skradin slavili izbornu pobjedu doslovno za dva glasa više.⁶⁵ Kotarski poglavar Fortis dopisom obavještava Namjesništvo o ekonomskim prilikama župnika Tisna Josipa Raimondija i otkriva kako godišnje uprihođuje 1,000 fiorina, uz porez „redovine“ koju prima u naturi, ali i ponešto o njegovu političkom djelovanju. Naime, financijskim sredstvima komotno uzdržava svoju majku i dvije sestre koje žive s njime, a kada bi se više koncentrirao na svoju svećeničku službu, a manje bio zaokupljen političkim i općinskim poslovima, mogao bi znatno povećati iznos prihoda. Što se tiče pučkog obrazovanja, već su nekoliko godina usluge župnika Raimondija nikakve. Prema Fortisu, sramotno je to reći, u Tisnu, najvećem mjestu političke općine, nema škole, a to je zbog nedavno ukinute Općinske uprave na „guslama“ čiji je pravi autoritet župnik Raimondi. U pogledu doktrine i morala, Raimondija je kotarski poglavar Fortis opisao kao istaknutog svećenika i uzora župnicima kada ga političke strasti koje njime dominiraju ne bi odvlačile u ponašanje koje nije u skladu sa svećeničkim disciplinama.⁶⁶

Epizode prije i tijekom saborskog (devetog) zasjedanja od 2. do 19. listopada 1869. godine poslužiti će kao primjer čistih slučajeva zlouporaba izbornih zakona, ali i uvod u autonomaško rasipanje. Skradinski općinski izbori kao ogledni primjer svjedoče o izbornim neregularnostima, makinacijama, zakašnjelim pozivima biračima u Kistanju, a i namještanjima konačnih izbornih rezultata. Naime, kotarski poglavar Fortis obraća se Namjesništvu po pitanju javne

⁶² *Relazioni Stenografiche VI.*, http://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ227016501, posjećeno 21. 7. 2023.

⁶³ *Izvišća Brzopisna i Analitična X., Spisi Pokrajinskog Odbora Dalmatinskog*, Zadar, 25. kolovoza 1870., 4.

⁶⁴ *Izvišća Brzopisna i Analitična X.*, Zadar, 25. kolovoza 1870., 4.

⁶⁵ Listajući stare godišnjake, *Jubilarni broj Narodnog lista*, 1912., 100.

⁶⁶ HR-DAZD-88, Namjesništvo za Dalmaciju, *Predsjednički spisi*, kut. 676, kat. III/1, br. 79., 6. srpnja 1869.

sigurnosti s molbom da se određeni broj žandara preraspodijeli kao pojačanje postajama u Đevrskama, Žažviću, Rupama i Skradinu, napose jer će u potonjem uskoro biti održavani općinski izbori.⁶⁷ Idući dopis Namjesništvu svjedoči o političkoj klimi prilikom tih izbora. Naime, izbori su se održavali 13., 14. i 15. srpnja u uredu općine, a u dopisu se ističe procjena skradinskog načelnika Marasovića⁶⁸ kako će se izbori održati u najboljem redu. Ipak, dodatno se traži pripravnost pola čete žandara u slučaju nereda. Naglašena je „demoralizacija lakovjernog“ stanovništva skradinske općine posljednjih godina zbog pojačane političke aktivnosti agitatora Narodne stranke koji zloupotrebljavaju njihovu neukost i naivnost, pogotovo pomoću vjerskih razlika između katolika i pravoslavaca koja se javlja zbog nepoštovanja religijskih odredbi u Velikom tjednu pred Uskrs. S ciljem odijeljivanja „grka“ od katolika, želi se pravoslavce dodatno motivirati kako bi glasali protiv „neprijatelja“.⁶⁹ Čini se da je vjerska netrpeljivost odgovarala i autonomaškom šibenskom kotarskom poglavarstvu jednako kao i skradinskom općinskom vijeću kako bi u konačnici profitirali zbog podijeljenosti narodnjaka, a ostaje za istražiti u kojoj su mjeri pravoslavni *popovi* bili naklonjeni autonomašima i pod kojim uvjetima (sumnja je prvo pala na paroha u Đevrskama, Ardalića, inače ranije zagriženog narodnjaka).⁷⁰ Vjersku podjelu na „kršćane i rišćane“ i nakon devet godina političke borbe osudio je *Narodni list*, koji izričito zagovara narodnu ujedinjenost i zatamljivanje vjerskih razlika u svrhu višeg cilja, pogotovo nakon teškog izbornog poraza. Zaključuje kako bi već bilo vrijeme da se u toj čisto „slovenskoj“ krajini (skradinskoj općini, op. a.) podigne narodni duh i zbací nepodobni jaram talijanštine.⁷¹ U Drnišu su na

⁶⁷ HR-DAZD-88, Namjesništvo za Dalmaciju, *Predsjednički spisi*, kut. 676, kat. II/1, br. 93, 3. srpnja 1869. godine.

⁶⁸ Giovanni Marassovich bio je talijanaš i autonomaš, klerikalac i vjerni sluga bečke vlade, načelnik Skradina od 1857. do 1872. godine. Često se ironično navodi kako je bio govornik talijanskog jezika u Skradinu uz još samo 21 osobu. Pripisuju mu se zasluge za realizaciju nekih infrastrukturnih projekata, kao što su izgradnja ceste Skradin – slapovi Krke i Skradin – Rupe/Visovac, izgradnja zgrada župnog ureda i općine gdje se kasnije ustanovila i škola. Prigovaralo mu se da je cestu prema Krki izgradio zbog mlinica koje su pripadale njegovu prijatelju i autonomašu Borelliju i tom prilikom oštetio proračun općine za 12.000 fiorina, cestu prema Rupama i Visovcu zbog vlastite obitelji koja je ondje imala posjede, a župnu zgradu zbog interesa Crkve. U Dalmatinski sabor biran je u prvom mandatu i u trećem 1869. g. kada je i položio mandat. Ivan BABIĆ, *Skradin i njegovo područje u prošlosti*, Skradin, 1986., 58.

⁶⁹ HR-DAZD-88, Namjesništvo za Dalmaciju, *Predsjednički spisi*, kut. 676, kat. II/1, br. 104., 10. srpnja 1869.

⁷⁰ Naš dopis, *NL*, br. 62, 4. kolovoza 1869.

⁷¹ Narode!, *NL*, br. 44, 2. lipnja 1869.; *Il Dalmata* pogrdno naziva narodnjake „setta – sektom“ i izvještava o njihovu apsolutnom porazu na općinskim izborima u Skradinu. Vidi više u: *Gazzettino della Citta e della Provincia, Il Dalmata*, br. 57, 17. srpnja 1869.

općinskim izborima pobjedu odnijeli pripadnici Narodne stranke.⁷² Atmosfera se u Šibeniku aferom „Monzambano“ dodatno užarila, a sukob između narodnjaka i autonomaša prilikom izbora predstavlja još jedan primjer izbornih kontroverzi.⁷³

Druga epizoda kojom se mogu predočiti izborne makinacije vične autonomaškoj činovničkoj nomenklaturi jesu izbori za vanjske općine Šibenik – Skradin. Prema pravilniku, broj izabranih birača točno je određen prema ukupnoj populaciji općine: u konačnici Skradin je izabrao 15 izbornika, Šibenik 17, Zlarin 10, Tisno 12, dakle ukupno 54 izbornika-birača.⁷⁴ Pobjednik tih vanrednih izbora, koji su se održali zbog smrti ranije izabranog predstavnika Giovannija Salghetti-Driolija bio je autonomaški zastupnik Ivan Marasović iz Skradina. Odmah po početku rada, na prvoj sjednici Sabora, brzojavom 10. listopada 1869. godine javlja Saboru kako se odriče svoga zastupničkog mandata. Odbor odgovara kako će predočiti izvješće o rezultatima izbora nakon pregleda izborne dokumentacije neovisno o odreknuću.⁷⁵ Kada je na šestoj sjednici došao red na pregled izbornih listi gdje se u tančine donose podatci o ukupnim glasačima, izlaznosti i konačno izabranim izbornicima za Zlarin, Tisno, Skradin i Šibenik, pristupilo se detaljnoj analizi izbora za vanjske općine Šibenik – Skradin. Naime, nakon uobičajenog izbornog postupka biračkog tijela, pristupilo se konačnim izborima trećeg biračkog tijela u Šibeniku 27. rujna 1869. Međutim, dan ranije, 26. rujna, kotarska je politička vlast primila anonimnu pritužbu da sedmorica od 17 izabranih izbornika nisu uvrštena na izborne liste, stoga nelegitimno izabrana. Šestorici se na dan izbora uručila odluka šibenske općine kojom im se ukinula legitimacijska isprava za izbore. U iscrpljujućim izbornim makinacijama Marasović je odnio tijesnu pobjedu nad Raimondijem s doslovno glasom više. Marasović je izabran, ali se u konačnici odrekao svog mandata, i trebali bi se po zakonu održati novi izbori.⁷⁶ Marasović se navodno nije ni usudio doći u Sabor, nego je položio mandat.⁷⁷ Autonomaški list *Il Dalmata* sažima „administrativni“ previd navodeći dvije pogreške: prva se dogodila kada su glasači predložili šestoricu izbornika koji nisu uvršteni na izborne liste. Druga je

⁷² Notizie varie, *Il Nazionale*, br. 53, 3. lipnja 1869.

⁷³ Više je glasila danima komentiralo aktualne događaje i mogu se naći proturječni opisi. Više o događajima uz sukob talijanskih mornara s broda „Monzambano“ i lokalnog stanovništva šibenske varoši u srpnju 1869. godine vidi u: J. VRANDEČIĆ, *Dalmatinski autonomistički pokret*, 153; *Gazzetino della Citta e della Provincia, Il Dalmata*, br. 62, 4. kolovoza 1869.; *Neredi šibenički, NL*, br. 62, 4. kolovoza 1869.

⁷⁴ HR-DAZD-88, Namjesništvo za Dalmaciju, *Predsjednički spisi*, kut. 691, kat. I/1, br. *Statistica elettorale sul Regno di Dalmazia*, 6.

⁷⁵ *Relazioni Stenografiche IX.*, Zadar, 5. listopada 1869., 8.

⁷⁶ *Relazioni Stenografiche IX.*, Zadar, 14. listopada 1869., 46-60.

⁷⁷ Listajući stare godišnjake, *Jubilarni broj Narodnog lista*, 1912., 102.

pogreška kotarskog poglavarstva koja je toj šestorici izabranih izbornika izručila legitimacijske isprave, a nakon što im je ukazano na pogrešku, iste su isprave poništili.⁷⁸ Narodnjaci su preko svog glasila agitirali prije izbora za don Josipa Raimondija, jedinog kandidata koji radi za „narodnu korist“ (ostali kandidati bili su Gödel, Galvani i Marasović).⁷⁹ Odmah nakon objave izbornih rezultata pokrenuta je teorija prema kojoj je Fortis djelovao po dobivenim uputama od nekih vladinih povjerenika, poimence od skradinskog kotarskog sudca Filippija čak i namjesnika Wagnera, kako bi izbornim makinacijama namjestio pobjedu autonomaškog kandidata.⁸⁰ Pokušavalo se neke izbornike podmititi ili izabrati one koji bi glasali za autonomaškog kandidata.⁸¹ U Saboru se razvila rasprava autonomaša i narodnjaka oko tumačenja zakonskih regulativa pri izborima. Može se istaknuti Klaićev govor gdje tvrdi da je moguće da je kotarski poglavar Fortis postupao po naredbama, a ne po vlastitom uvjerenju. Nodilo nastupa još žesće optužujući „uskrsnuće stare birokracije“ koje bira umjesto naroda protuzakonitim neregularnim izbornim postupkom.⁸² Luigi Lapenna⁸³ brani kotarskog poglavara Fortisa argumentirajući kako se pogreška potkrala prvenstveno zbog nedostatka vremena u kojem se izborne spise slalo na provjeru Odboru.⁸⁴ Epizode iz 1869. godine uvod su u novo poglavlje političkog života Šibenika i buduće pobjede Narodne stranke.

⁷⁸ L'elezioni di Sebenico, *Il Dalmata*, br. 83, 16. listopada 1869.

⁷⁹ Šibenski izbor, *NL*, br. 75, 18. rujna 1869.

⁸⁰ Notizie locali e provinciali, *Il Nazionale*, br. 78, 27. rujna 1869. Usputno se može spomenuti i kako je šibenski kotarski poglavar Fortis iduću službu obavljao kao poglavar zadarskog kotara, što se svakako može smatrati napredovanjem za kvalitetan rad u birokratsko-činovničkoj političkoj karijeri.

⁸¹ Naši dopisi, *NL*, br. 80, 6. listopada 1869.

⁸² Zadarski sabor, *NL*, br. 83, 16. listopada 1869.

⁸³ Luigi Lapenna (1825. – 1891.), podrijetlom iz talijanske obitelji s juga Apenina, rođen je u Sinju, studirao u Beču i nametnuo se kao jedan od lidera autonomaškog pokreta. Kao austrijski konzervativni liberal, Lapenna je „dalmatinstvo“ držao pogodnim političkim pokretom za borbu protiv talijanskog i hrvatskog nacionalizma. Brak s Teresom Guntter, kćeri primarijusa bečke bolnice, pomogao mu je u društvenom usponu. Već 1847. godine započinje pravničku karijeru, 1854. imenovan je savjetnikom Pokrajinskog suda u Zadru, a 1863. postaje njegovim predsjednikom. Iduće godine ulazi u Namjesništvo, a postaje i dvorski savjetnik. Kao zastupnik, bivši državni tužitelj i savjetnik u Saboru imao je veliki utjecaj i u Beču. Godine 1874. odlazi u Egipat u Međunarodni odbor kao predstavnik Austrije.

⁸⁴ L'elezioni di Sebenico, *Il Dalmata*, br. 83, 16. listopada 1869.

POBJEDA NARODNE STRANKE NA IZBORIMA 1870. GODINE

Četvrto mandatno razdoblje započinje dvojima izborima 1870. godine (lokalni općinski u proljeće, pokrajinski u srpnju) kada su narodnjaci po prvi puta ostvarili većinu u Dalmatinskom saboru.⁸⁵ Rezultat u kuriji grada Šibenika svjedoči o nadmoćnoj pobjedi, gdje je Frane Fontana⁸⁶ (1803. – 1883.) od ukupnih 783 upisanih birača dobio 318 glasova od 426 birača koji su izašli na izbore.⁸⁷ Kod verifikacije izbora u kuriji gradova na trećoj sjednici sabora od 1. rujna 1870. nije bilo rasprave i prihvaćen je izbor Fontane za zastupnika grada Šibenika.⁸⁸ Zastupnik Frane Fontana imao je impresivnu biografiju. Bio je pravnik, predsjednik pokrajinskog suda u Veroni od 1853. do 1866. i nakon toga predsjednik Prizivnog suda u Zadru do umirovljenja 1869. godine. Dok je službovao u Zadru 1848., bio je članom organizacije „Slavjanska lipa“. Nakon umirovljenja aktivno se uključio u politički život u redovima Narodne stranke, da bi prilikom odvajanja grupe oko Stefana Ljubiše pristupio u njegovu Narodno-sredinjačku stranku. U Saboru je na njegovu inicijativu izražena brzopjavna zahvala caru na posjeti Dalmaciji 1875. godine. Pristupio je „zemljaštvu“ nadajući se državnim intervencijama u smislu bržeg gospodarskog razvitka. Ipak se 1876. ponovno vratio pod okrilje Narodne stranke. U prvoj sjednici četvrtog saziva od 25. kolovoza 1870. izabran je u Odbor za verifikaciju mandata zastupnika u kuriji vanjskih općina.⁸⁹ Naime, nakon provedenih izbora Sabor je trebao verificirati mandate na način da su zastupnici iz kurija veleposejnika, trgovačko-obrtničkih komora i gradova formirali odbor koji verificira mandate iz kurije vanjskih općina, dok zastupnici vanjskih općina verificiraju mandate prije navedenih kurija. Iza formalnog postupka ovjeravanja mandata krila se oštra politička borba što se očitovalo već na drugoj sjednici saziva od 31. kolovoza 1870. godine.

⁸⁵ Vlasti u Beču prihvatile su novu liniju politike prema Dalmaciji koju je predlagao Rodić, a ranije i Filipović. Sigurniji oslonac za vladu bila je Narodna stranka nego autonomaši koji nisu imali širu podršku naroda, a i kompromitirali su se protalijanskim stajalištima. Više o kampanji i održavanju izbora u: A. CETNAROWICZ, *Narodni preporod*, 173 – 175.

⁸⁶ Epizoda odlaska u Zadar šibenskih birača parobrodom nakon izbora kako bi proslavili Fontanin uspjeh svjedoči o popularnosti koju je Fontana uživao uz dozu politikanstva autora opisa događaja. Naime, po povratku izaslanstva i Fontane u Šibenik iz okolnih su mjesta ususret izlazile brodice okićene zastavama, uz nezaobilaznu pucjavu i glazbu. Putem se parobrod zaustavljao u priobalnim mjestima gdje se na rivama oduševljeno dočekivalo novoizabranog zastupnika. U Šibeniku je priređen doček u Čitaonici gdje se Fontana obvezao služiti narodu i raditi na njegovu dobrobit. U zaključku se ističe da je nakon deset godina napokon Šibenik „postao samo svoj, starinski hrvatski grad, kakav u domaćoj povjesnici slovi“. Domaće, *NL*, br. 56, 13. srpnja 1870.

⁸⁷ *Izvišća Brzopisna i Analitična X.*, Zadar, 1. rujna 1870., 37.

⁸⁸ *Izvišća Brzopisna i Analitična X.*, Zadar, 1. rujna 1870., 46.

⁸⁹ *Izvišća Brzopisna i Analitična X.*, Zadar, 1. rujna 1870., 6.

Zastupnici Narodne stranke težili su odabrati vlastite kandidate za Zemaljski odbor, koji je kao izvršni organ Sabora imao važnost. Narodnjaci su željeli srušiti izbor Luigija Lapenne, perjanice dalmatinskog autonomaštva u izbornoj jedinici vanjskih općina Vis – Hvar – Brač, u čemu su u konačnici uspjeli.⁹⁰ Autonomaši, sada u manjini, pokušali su izbjeći tu raspravu preko virilnog člana Sabora zadarskog nadbiskupa Petra Dujma Maupasa koji je u ime mira i kršćanske sloge pozvao zastupnike da verificiraju mandate *en-bloc*. Glavni argument na koji se pozvao jest „interes“ provincije i želja za pomirenjem. Nova većina osigurat će ishod svih onih prijedloga za dobro pokrajine, a manjina, kad bi nestalo razloga za daljnja neslaganja, više nego rado bi prihvaćala sve prijedloge. Narodnjaci su, uz izraze kurtoazije, odbacili takav prijedlog.⁹¹ Klaić cijeni altruizam Maupasa, ali se pozivajući na poštivanje izbornog zakona oslanja na legalistički pristup uz retoričko pitanje: jesu li svi izabrani stvarni predstavnici svog biračkog tijela? Nakon toga krenula je oštra rasprava u kojoj je Fontana branio stavove odbora za verifikaciju mandata. U svom izlaganju odlučno zastupa vjerodostojnost odbora koji se nije bavio glasinama ili subjektivnom pristranošću, već donosio odluke samo na osnovi izbornih lista koje su mu predane. Autonomaši su sa svoje strane krenuli osporavati sve mandate u kuriji vanjskih općina. Zastupnik iz Zadra Valerio de Ponte smatra nelegalnim izbore u šibenskom izbornom kotaru jer je vladala „atmosfera straha“ od slobodnog glasovanja/izbora. Kao primjer navodi previranja u Tisnom, gdje se pristašama autonomaša pred izbore prijetilo materijalnim štetama i paležom.

U samom Šibeniku narodnjaci su stvorili takvo ozračje nesigurnosti da su pojedine obitelji u vrijeme izbora zbog straha morale napustiti grad. Prozvao je pravosudna tijela i političke vlasti da nisu učinile ništa u zaštiti birača. Stoga inzistira da se ne bi trebali verificirati izabrani zastupnici izborne jedinice Šibenik – Skradin u kojoj su istrage pokazale da glasači nisu glasali s punom slobodom. Na to se javio Josip Raimondi koji je opovrgnuo te vijesti, a kao dokaz naveo da je upravo zbog agitacije autonomaša politička vlast večer uoči izbora poslala čak 15 žandara i povjerenika u Tisno da provjere sigurnosno stanje u mjestu i pokazalo se da je sve mirno, kao što je prošao i dan izbora. Na de Ponteovo

⁹⁰ *Izvišća Brzopisna i Analitična X.*, Zadar, 1. rujna 1870., 11; *Il Dalmata*, vjerna svojoj ideološkoj matrici, brani Lapennu, a vrlo grubo piše o početku parlamentarne karijere Fontane, osporavajući i njegovu ostavštinu pri Prizivnom sudu u Zadru. Vidi više u: Episode della nostra cronaca parlamentare, *Il Dalmata*, br. 72, 7. rujna 1870.

⁹¹ HR-DAZD-88, Namjesništvo za Dalmaciju, *Predsjednički spisi*, kut. 691, kat. 1/1, II. sjednica sabora dalmatinskog, 31. kolovoza 1870.

izlaganje javio se i Ante Šupuk⁹² koji je istaknuo protuprimjer. Po njemu, u Općini Zlarin u kojoj dominiraju autonomaši, glasači Narodne stranke bili su izloženi prijetnjama, kako navodi, „Zlarinskih tonomaša“. U Zlarinu nisu pomogli ni žandari, ni činovnici, nego su ljudi morali bježati kako bi se spasili nasilja. Na Šupukovo izlaganje ponovno replicira de Ponte koji želi demantirati navedene prijetnje na Zlarinu. Šupuk nanovo ističe kako su na Zlarinu žandari samo promatrali naoružane „tonomaše“, a za vlastitu sigurnost morali su se obratiti novom kotarskom poglavaru Lanevi. U svakom slučaju, Sabor je prihvatio izbor Josipa Raimondija i Ante Šupuka utvrdivši da je od 54 izabrana birača izborima pristupilo njih 53 i njih 28 glasovalo je za navedenu dvojicu.⁹³

U Drnišu su, uz agitaciju franjevaca, narodnjaci također osvojili većinu u kuriji vanjskih općina.⁹⁴ U kuriji vanjskih općina Drniš – Knin – Vrlika izbori su protekli mirno, a od 99 izabranih birača, 95 ih je pristupilo izborima. Izabrani su s 89 glasova Lovro Monti, s 85 glasova Ivan Vranković i s 54 glasa Krsto Kulišić.⁹⁵ Na sljedećoj sjednici Sabora narodnjaci su odmah krenuli u napad na autonomaške pojedince u šibenskom kraju. Šupuk je uputio interpelaciju

⁹² Ante Šupuk (1838. – 1904.) odgojen je u duhu talijanske kulture i civilizacije te ispočetka pristajao uz autonomaštvo. Tijekom 1860-ih ostavlja taj politički put i okreće se prema Narodnoj stranci uključivši se u političku borbu za narodnjačke ideale. Od 1870. je izabrani zastupnik Narodne stranke u vanjskim općinama Šibenik – Skradin, a 1872. postaje i šibenski načelnik. Razdoblje njegove vladavine prozvano je „Šupukovom erom“ zbog mnogih velikih infrastrukturnih projekata koji su izvršeni pod njegovom paskom. Zanimljiv je opis koji su dali njegovi suvremenici: „Čovjek iz naroda, bez velikog obrazovanja, bez osobitog takta, ali neslomive energije i neumornog rada preporodio je Šibenik duhovno i gospodarski, prvenstveno preko industrijskih poduzeća na Krki.“ Ante ŠUPUK, *Jubilarni broj Narodnog lista*, 1912., 62.

⁹³ *Izvišća Brzopisna i Analitična X.*, Zadar, 1. rujna 1870., 6 – 32; *Il Dalmata* se vrlo cinično i polemično osvrnula u svom opisu izbora don Josipa Raimondija, Ante Šupuka i Frane Fontane na članak u *La Dalmazija Cattolici*. Problematizira se katoličanstvo kao *spiritus movens* izborne pobjede narodnjačkih zastupnika, tj. istaknut je neuspjeh Raimondija u svojoj vlastitoj župi Tisno, gdje ni škola ni crkva ne „cvjetaju“. Šupuk je opisan kao neznalica i politički diletant bez obrazovanja. „Sveto trojstvo“ zaokružuje Fontana, politički „žetončić“, omražen na pravosudnom sustavu, čiji glasači sigurno nisu bili šibenski katolički krugovi s obzirom na protukandidata šibenskog kanonika Giovalina. Vidi više u: *Nostrri carteggi particolari, Il Dalmata*, br. 61, 30. srpnja 1870.; *Nostre Corrispondenze, La Dalmazia Cattolica*, br. 7, 17. srpnja 1870.

⁹⁴ Papa Pio IX. katoličkim je svećenicima u Italiji zabranio obnašanje javnih dužnosti (*non expedit*), dok u Dalmaciji oni 1870-ih prevladavaju u političkom životu. Franjevci i pravoslavni popovi pristupili su većim dijelom agendi Narodne stranke i osigura(va)li joj pobjedu agitacijom u sve većem broju općina, gdje su potom slabo obrazovani ili nepismeni seljaci vodili glavnu riječ uz pomoć klera. Vjerski fanatizam i politički *connubio* išao je na korist franjevcima s obzirom na njihovo poslanje i ostvarivanje osnovnih materijalnih potreština. S druge strane, u priobalnim mjestima poneki su klerici predvođeni nadbiskupom Maupasom imali važnu ulogu u organizaciji Autonomaške stranke. J. VRANDEČIĆ, *Dalmatinski autonomistički pokret*, 160, 171, 182.

⁹⁵ *Izvišća Brzopisna i Analitična X.*, Zadar, 1. rujna 1870., 10.

vladinom povjereniku o navodnim zloporabama ponašanja carinskog službenika Selena u Zlarinu koji je, prema njemu, utjecao na izbore. Službeni upit Namjesništvu odnosi se i na političku odgovornost kotarskog poglavara Laneve koji je „ni znao ni mogao ni htio“ činiti ništa po pitanju održavanja mira tijekom održavanja izbora. Supotpisnici upita bili su i Fontana, Raimondi i Ljubić.⁹⁶ Fontana se na petoj sjednici javlja za riječ i protivi prijedlogu kojim bi se rezolucijom *en-bloc* prihvatio prijedlog proračuna. Smatra da je potrebna detaljna provjera proračuna kako ne bi došlo do novih financijskih opterećenja narodu, a kako sam tvrdi, „sudjeluje prvenstvenom sa svrhom preporoda nacije“.⁹⁷

Na idućem, 11. zasjedanju od 14. rujna do 15. listopada 1871. aktualiziran je odbijen prijedlog seljana Krapnja i Grebaštice da se odcijepi od Zlarinske, a priključe Šibenskoj općini.⁹⁸ Naime, ta je molba upućena Saboru odbijena još 1868. godina, a Zemaljski odbor ponovno uzima molbu na razmatranje pozivajući se na pitanje nadležnosti.⁹⁹ U obrazloženju Odbora navodi se čak devet razloga zašto bi se Krapanj i Grebaštica trebali odvojiti od Zlarinske općine i priključiti Šibenskoj. Naime, razlozi koji dominiraju financijske su prirode, od činjenice da se Zlarin nalazi pet tal. milja od kopna, a Krapanj samo 220 klaftera (oko 400 m) do cestovne, trgovačke i političke povezanosti kopnom sa Šibenikom. U konačnici, prihodi koje Krapanj i Grebaštica prinose, kao i posjedi, ne čine preveliku razliku koju će Zlarinska općina značajnije osjetiti, a troškovi će se znatno umanjiti u korist Krapnja i Grebaštice.¹⁰⁰ Predmet je razriješen na zasjedanju 1873. godine i molba je uslišana, područja Krapanj i Grebaštica priključena su Šibenskoj općini.¹⁰¹

U raspravi o agrarnim odnosima i kolonatu, temama kojih su se zastupnici povremeno doticali još od 5. zasjedanja 1864., nisu izglasani nikakvi zaključci, ponovno se raspravljalo se o potrebi osnivanja Odbora za rješavanje pitanja agrarnih odnosa. Fontana se u raspravi o tom važnom pitanju postavlja vrlo realistično. Svjestan postojećih problema kolonatskog odnosa širom Dalmacije, smatrao je kako se napokon treba početi koristiti neke od studija izrađenih u namjenu reguliranja kolonata.¹⁰² Pitanje bolnica aktualizirano na saborskim

⁹⁶ *Izviešća Brzopisna i Analitična X.*, Zadar, 1. rujna 1870., 61.

⁹⁷ *Izviešća Brzopisna i Analitična X.*, Zadar, 1. rujna 1870., 72 – 73.

⁹⁸ *Izviešća Brzopisna i Analitična X.*, Zadar, 16. rujna 1871., 19; *Izviešća Brzopisna i Analitična XI.*, Zadar, 16. studenog 1872., 50 – 51.

⁹⁹ *Izviešća Brzopisna i Analitična XI.*, Zadar, 16. studenog 1872., 25.

¹⁰⁰ HR-DAZD-88, Namjesništvo za Dalmaciju, *Predsjednički spisi*, kut. 700, kat. I/1, br. 1848.

¹⁰¹ *Izviešća Brzopisna i Analitična XII.*, Izvješće Zemaljskog odbora, IV. Obćine, XXIV., Zadar, 5. prosinca 1873., 112.

¹⁰² *Izviešća Brzopisna i Analitična XI.*, Zadar, 21. rujna 1871., 56.

sjednicama možemo povezati s opasnom bolesti koja se širila čitavim šibenskim krajem i Zagorom.¹⁰³ Naime, još je 1868. vrlički načelnik Kulišić dojavio Saboru o opasnoj zaraznoj bolesti koja hara općinom. Zaraza se proširila do 1870. čitavim krajem, a teški financijski uvjeti općina uzrokovali su prestanak liječenja. Stoga se predlagao novi zakon kako bi se uspjeli namiriti troškovi liječenja dosada naslovljeni na općine.¹⁰⁴

Na ovom mjestu treba istaknuti i pitanje javne sigurnosti u Dalmaciji što uključuje i šibenski kraj. Očito je da je percepcija bila negativna jer zastupnici kontinuirano traže rješenje tog pitanja.¹⁰⁵ Prema vladinom prijedlogu zakona iz 1864. trebalo bi omogućiti da svi vojno sposobni muškarci na području jedne općine budu potencijalni obveznici držanja straže. Raimondi se nije slagao sa zakonskim prijedlogom, jer ako stanovnici plaćaju poreze, zašto bi sada morali i gubiti vrijeme na osiguravanju javnog reda. Smatra da bi država trebala biti ta koja mora brinuti o tome, a ne da se teret prebacuje na stanovništvo.¹⁰⁶ Pitanje sigurnosti ponovno je aktualizirano 1871. kada općina Šibenik preko Sabora traži od državnih vlasti da se prebaci žandarmerijska postaja iz Konjevrata koje je „s ruku“ u Sv. Ivana u Radoniću na sredini ceste Drniš – Šibenik te na mlinice na rijeci Krki „u nesigurnoj okolini“. Općina Tisno traži premještaj postaje iz Zlosela (Pirovac) u Tisno dok sigurnost Zlosela može jamčiti postaja u Banjevcima. Općina Zlarin traži postaju u selu radi čestih razmirica i (krivo) lova na ribe. Nova postaja traži se u Rogoznici i Rupama „jer su česte krađe i opake štete“ što ne može kontrolirati postaja u Šibeniku. Sabor je podržao premještaj iz Konjevrata u Sutivan Radonići, kao i premještaj iz Zlosela u Tisno. Što se tiče zahtjeva iz Zlarina, on se odbija, jer njemu ne treba postaja budući da je blizu Vodica i Šibeniku, „a razmirice ribara nisu ljute ni jezive“. Podržava se osnivanje žandarmerijske postaje u Rupama, ali ne i Rogoznici zbog blizine grada Šibenika.¹⁰⁷ Na devetoj sjednici 5. listopada Monti postavlja pitanje Vladi zbog čega su u Dalmaciji ceste koje se nalaze pod državnom upravom u tako lošem stanju, pogotovo dvije najpotrebnije pruge Knin – Šibenik i Sinj – Split te kada se i što misli napraviti da se ti pravci uredi.¹⁰⁸ Vladin povjerenik Seifert odgovora Montiju o stanju cesta na jedanaestoj sjednici 7. listopada. Navodi

¹⁰³ Škrljevska bolest, <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=59711>, posjećeno 17. 8. 2023.

¹⁰⁴ *Izvišća Brzopisna i Analitična X.*, Zadar, 2. rujna 1870., 59; *Izvišća Brzopisna i Analitična X.*, Zadar, 3. listopada 1871., 117 – 119.

¹⁰⁵ *Nostra corrispondenza, Il Nazionale*, br. 22, 17. ožujka 1869.

¹⁰⁶ *Relazioni Stenografiche V.*, Zadar, 27. siječnja 1866., 316 – 318.

¹⁰⁷ *Izvišća Brzopisna i Analitična X.*, Zadar, 18. rujna 1871., 27 – 29; *Izvišća Brzopisna i Analitična X.*, Zadar, 12. listopada 1871., 349.

¹⁰⁸ *Izvišća Brzopisna i Analitična X.*, Zadar, 7. listopada 1871., 123 – 124.

da su one u lošem stanju zbog izvorne loše gradnje i nedostatka novca za bolje održavanje. Napominje da su oštećenjima na pruzi Knin – Šibenik djelomično kriva i prenatrpana kola puna ugljenom s nedostatnim dimenzijama širine traka koja onuda prolaze i dodatno oštećuju samu prugu.¹⁰⁹

Jedna od važnijih tema saborskih zasjedanja 1860-ih oko kojih su se vodile žestoke rasprave bio je (novi) Općinski izborni zakon. Prilikom rasprave o izmjeni Općinskog izbornog zakona, Mihovil Pavlinović podupire Šupukov prijedlog o slobodi izbora svećenika u općinsko vijeće. Naime, jedan od argumenata za neuvršavanje svećenika i župnika na općinske liste bio je pod izlikom da bi sudjelovanje u radu općinskog vijeća, uz sve ostale dužnosti, bio dodatni napor. Šupuk ističe kako je prijedlog motiviran „pravdoljubljem“ jer se čini nepravedno župnicima onemogućiti pravo na izbor. Oni predstavljaju „prirodne vođe“ naroda te stoga iz ljubavi prema „sirotom“ puku preporuča da im se dopusti pravo na izbor. Zadarski nadbiskup Maupas, iako autonomaš, podupire Šupukov prijedlog, nastupajući ideološki motiviran protiv liberalističkog shvaćanja crkvenog (ne)djelovanja koji iznosi zastupnik de Ponte.¹¹⁰ Raimondi, iako više ne u službi župnika jer je umirovljen, uključuje se u raspravu i pojašnjava ulogu župnika u narodu.¹¹¹ Spornim paragrafom izbornog zakona pokušala se spriječiti i onemogućiti agitacija iz „sakristije“. No, svećenik neće biti razdijeljen u svojoj župničkoj službi ako bude izabran u općinsko vijeće jer narod ima povjerenje u njega neovisno o izboru, stoga im ne treba oduzeti pravo da budu birani samo zato jer pripadaju kleru. Ne treba im uskratiti mogućnost da daju mišljenje u tom vijeću „kojeg čine najpošteniji ljudi u državi“. U raspravi se javljaju za riječ i Fontana i Kovačević podržavajući Šupukov prijedlog. Fontana ističe nepravdu učinjenu općenito Crkvi i župnicima ranijih godina izostavljajući ih s lista izbora. Kovačević kaže da je „čuo za nepravdu učinjenu svećenstvu iz naroda i kako se tako uskraćivalo slanje umnih ljudi u općinska vijeća“. Drugo, pravoslavni parosi, kao i katolički svećenici, plaćaju državne, pokrajinske i općinske poreze, stoga im se ne smije zabraniti da pođu govoriti tamo gdje se o tome raspravlja i nameće. Klaić je, kao i Raimondi, najtočnije identificirao problem: autonomaška je većina 1863. onemogućila svećenstvu pravo na izbor jer je velika većina njih bliska Narodnoj stranci.¹¹² Većina zastupnika izjasnila se protiv prijedloga

¹⁰⁹ *Izviešća Brzopisna i Analitična X.*, Zadar, 7. listopada 1871., 196.

¹¹⁰ *Izviešća Brzopisna i Analitična X.*, Zadar, 7. listopada 1871., 138.

¹¹¹ Josip Raimondi će u ljeto 1877. biti izabran za ispražnjeno mjesto kanonika trogirskog Kaptola između kandidata Gioachina Milića i Nicole Allegrettija. Usp. HR-DAZD-88, Namjesništvo za Dalmaciju, *Predsjednički spisi*, kut. 758, kat. III/1, br. 816., 12. srpnja 1877.

¹¹² Sabor Dalmatinski, XI. Sjednica od 5. listopada, *NL*, br. 81., 11. listopada 1871.; *Izviešća Brzopisna i Analitična X.*, Zadar, 5. listopada 1871., 141.

Carevinskog vijeća 1872. o ukidanju dviju dalmatinskih biskupija, šibenske i kotorske.¹¹³ Autonomaški zastupnici poduprli su inicijativu Fontane, Šupuka, Kovačevića, Ivičevića, Raimondija, Maupasa, Ponte, Lapenne, Filippija, Benje, Piperate i Meryija protiv ukidanja dalmatinskih biskupija. Fontana je u svom izvješću naveo povijesni značaj dalmatinskih biskupija i vjernost puka.

Presudni argument, ipak, financijske je prirode. Naime, neće se uspjeti uštedjeti proširivanjem nekih biskupija na račun ukinutih jer će to dovesti do komunikacijskih i opskrbnih problema te će se troškovi ujednačiti. Frarijev argument koji je koristio Fontana u saborskim klupama o financijskim troškovima i komunikacijskim problemima udaljenosti župa, čini se, postaje jezičac na vagi pri donošenju konačne odluke i očuvanja biskupije.¹¹⁴

Jedna od najvažnijih tema saborskih rasprava bilo je pitanje korištenja (hrvatskog) jezika. Činovništvo se unatoč izbornom porazu autonomaša 1870. godine i dalje služilo većinski talijanskim jezikom u službenoj uporabi. O položaju i korištenju hrvatskog jezika u službenoj uporabi vođene su saborske rasprave koje bi pokrenule interpelacije zastupnika Narodne stranke u više prilika između 1871. i 1875. godine, čiji su potpisnici bili i šibenčani. Daljnje su rasprave u tančine predvodili prvaci stranke. Interpelacija o korištenju narodnog jezika u javnoj upotrebi, koju su potpisali svi zastupnici Narodne stranke 10. listopada 1871. godine, izazvala je dosta rasprave. S obzirom na to da je prošlo dvije godine od 26. veljače 1869. i naredbe da se kroz te dvije godine prilagodi korištenje narodnog jezika u javnoj upotrebi i konačno započne koristiti narodni jezik, pojedini činovnici i dalje uporno odrađuju sve na talijanskom jeziku zanemarujući vladine naredbe. Stoga je postavljeno pitanje Vladi je li joj poznato da ima činovnika političko-upravne struke koji ne ispunjavaju dužnosti naložene zakonom, i ako jest, što će se poduzeti da se naredbe bolje vrše.

Iduće pitanje bio je ključ po kojem su ti činovnici koji ne znaju „hrvatsko-srpski“ jezik dobili te urede. I još se navodi pitanje i članak 19. zakona o pravima državljana iz 1867. godine prema kojem svi javni uredi imaju biti sastavljeni od

¹¹³ U listu *Katolička Dalmacija* (tal. *La Dalmazia Cattolica*) šibenska (autonomaška) gradska vlast na čelu s Luigijem Frarijem uputila je pismo caru u kojem se suprotstavila ideji ukinuća Šibenske biskupije. Glavni argumenti na koje se šibenska općina poziva jest „u neupitnoj pobožnosti katoličkog stanovništva koje zna spojiti zanimanje za vjeru s ljubavlju prema vlastitoj zemlji“. Osim toga, načelnik Frari nabraja povijesne razloge od važnosti za očuvanje šibenske biskupije, minimalne troškove održavanja biskupije ali i izvore financiranja iz nekoliko važnijih biskupijskih zemljišnih posjeda. *Il Municipio di Sebenico e la soppressione dei vescovati in Dalmazia, La Dalmazia Cattolica*, br. 15, 14. travnja 1872.

¹¹⁴ *Izvišća Brzopisna i Analitična X.*, Zadar, 14. listopada 1871., 417.

osoba „hrvatsko-srpskog“ jezika i opremljeni tiskanicama na narodnom jeziku.¹¹⁵ Ne čudi stoga prijedlog Raimondija o osnivanju kotarskog suda u Tisnom koji bi bio nadležan Žirju, Kaprijama, Zlarinu, Pakoštanima i Vrgadi.¹¹⁶

Otvaranje Sabora 1873. godine obilježeno je dvojakom krizom – političkom¹¹⁷ i gospodarskom.¹¹⁸ Naime, poljoprivredni prinosi bili su manji za 80 % od prethodne godine i već je krajem jeseni započela glad u nekim područjima Dalmacije. Istaknute su zakonske osnove za bolnice, putove i zavode kao najvažniji ciljevi zasjedanja kako bi se poboljšalo ukupno stanje pokrajine. Josip Raimondi izabran je kao tajnik,¹¹⁹ a uz Petranovića i Vojnovića i u Odbor o dobrotvornim zavodima.¹²⁰ Šupuk je uz Arnerija, Čingriju, Vojnovića i Danila izabran u Financijski odbor.¹²¹ Problem čestog poplavljanja tokova rijeka šibenskog kraja uz ostale radove vezane za infrastrukturu često se apostrofirao u Saboru. Na drugoj sjednici održanoj 13. prosinca Monti verbalizira Vladi neke od problema. Javni radovi na uređenju toka Krke od Knina nadalje, uređenje rijeke Čikole u Petrovu polju, popravak pruge Knin – Kijevo i uređenje pruge Drniš – Knin prioriteta su za Šibenski i Kninski kotar. Monti dobiva odgovor kako je izdan nalog i postoje planovi za uređenje toka Krke, o čemu postoji konsenzus svih zastupnika.¹²² O istom problemu uređenja riječnih tokova govorilo se i iduće godine u saborskim klupama, što govori o sporosti državnih aparata, pa stoga ne čudi Montijeva usporedba zapuštene Dalmacije s Patagonijom.¹²³

Ante Šupuk imao je nekoliko saborskih istupa prilikom kojih se, kao član Financijskog odbora, zalagao za ustanovljenje poštanskog ureda i suda u gradu

¹¹⁵ Upit na Vladina povjerenika na Dalmatinskom Saboru zastupnika Montija i družine, *NL*, br. 86, 28. listopada 1871.; *Izviešća Brzopisna i Analitična X.*, Zadar, 10. listopada 1871., 249.

¹¹⁶ *Izviešća Brzopisna i Analitična XI.*, Zadar, 28. studenog 1872., 132.

¹¹⁷ Nastanak „zemljaštva“, izbori za Carevinsko vijeće i događaji vezani uz „bečku petoricu“, optužba za korupciju zbog dodjele koncesije na izgradnji dalmatinske željeznice uz niz ostalih problema obilježavaju prvu secesiju unutar Narodne stranke.

¹¹⁸ Slom bečke burze iste godine utjecao je na ekonomsko stanje cjelokupne Monarhije. M. TROGRLIĆ, *Dalmacija u 19. stoljeću*, 56 – 58.

¹¹⁹ Na početku svakog zasjedanja birano je i 6 tajnika. Oni su naizmjenično u paru pomagali saborskom predsjedniku pri dijeljenju izvještaja, utvrđivanju broja glasova u sabornici, čitanju prijedloga, dopisa, utvrđivanju kvoruma, ovjerovljenju zapisnika, uređenju i izdavanju tiskanih izvještaja rada Sabor. Izbor se nije mogao odbiti – ako je zastupnik izabran, morao je prihvatiti povjereni posao u duhu svog zastupničkog obećanja. I. PERIĆ, *Dalmatinski sabor*, 42.

¹²⁰ *Izviešća Brzopisna i Analitična XII.*, Zadar, 10. prosinca 1873., 18.

¹²¹ *Izviešća Brzopisna i Analitična XII.*, Zadar, 10. prosinca 1873., 6.

¹²² *Izviešća Brzopisna i Analitična XII.*, Zadar, 10. prosinca 1873., 36; HR-DAZD-88, Namjesništvo za Dalmaciju, *Predsjednički spisi*, kut. 700, kat. I/1, *Protocollo della XI seduta della Dieta* 28. Novembre 1872.

¹²³ *Izviešća Brzopisna i Analitična XII.*, Zadar, 26. rujna 1874., 111.

Šibeniku te pokušavao iznuditi povlastice šibenskim trgovcima i povećanje plaća djelatnicima šibenske bolnice.¹²⁴ U posebnom je dopisu upozorio Sabor kako se „podkonzul austrijski u Bosanskom Livnu“ Dembinsky odnosi nasilno i protuzakonito prema stočarima i trgovcima, posebice onih pravoslavne vjere, koji odlaze na ljetnu ispašu u okolicu Livna.¹²⁵ Namjesništvo odgovara kako nije zaprimilo nikakvu upravnu pritužbu dalmatinskih stanovnika prema vitezcu Dembinskom, ali kako će u budućnosti svakako obratiti pozornost na eventualne pritužbe.¹²⁶ Osim toga, Šupuk se zalagao i za davanje koncesije buduće pruge Siverić – Šibenik prominskim ugljenokopima koji bi je izgradili.¹²⁷ Zapaženo je bilo njegovo neslaganje s Meryjevim prijedlogom o izgradnji nove sabornice na novoj zadarskoj rivi s obzirom na teške ekonomske i financijske uvjete u kojem narod živi.¹²⁸

Šupuk traži pomoć za hidraulične (melioracijske) radove koji se odvijaju u Rogoznici i Račicama (Vodice).¹²⁹ Pojavljuju se inicijative općine Šepurine – Vodice da se odcijepi od Zlarina i Tisnog, a sva sela Promine od Knina.¹³⁰ Na desetoj sjednici 1875. ponovno se vodi rasprava oko odcjepljenja devet prominskih sela od općine Knin. Arhimandrit Kovačević očituje se kako to nije mudro uraditi. Naime, tamošnje je stanovništvo „jedno u svakom pogledu“. Većina ljudi je nepismena, a oštar krševiti kraj u kojem se stanovništvo bavi poljoprivredom nepovoljnog je financijskog stanja kako bi izdržavao cijelu općinu.¹³¹ Istaknut je bio i prijedlog šibenskog zastupnik Piperate povodom smrti Niccolò Tomassea, uz potporu ostalih autonomaša, kako bi se izdvojila potrebna financijska sredstva za podizanje i postavljanje spomenika „koji odgovara zaslugama slavnog Tomassea i očituje zahvalnost zemlje“.¹³²

Godina 1875. obilježena je putovanjem cara Franje Josipa kroz Dalmaciju. Bila je to prilika kojom se htjelo prikazati „hrvatstvo“ pokrajine i pridobiti što veću naklonost za buduća ulaganja u „ubožnicu“ Monarhije. Dalmatinski je Sabor prilikom carske posjete uputio posebnu adresu zahvale, na čemu je car iznimno

¹²⁴ *Izviešća Brzopisna i Analitična XII.*, Zadar, 19. prosinca 1873., 86.

¹²⁵ *Izviešća Brzopisna i Analitična XI.*, Zadar, 21. studenog 1872., 71; HR-DAZD-88, Namjesništvo za Dalmaciju, *Predsjednički spisi*, kut. 700, kat. I/1, Zadar, 21. 11. 1872.

¹²⁶ HR-DAZD-88, Namjesništvo za Dalmaciju, *Predsjednički spisi*, kut. 700, kat. I/1, Zadar, 29. 11. 1872.

¹²⁷ *Izviešća Brzopisna i Analitična XI.*, Zadar, 28. studenog 1872., 130 – 131. *Izviešća Brzopisna i Analitična XII.*, Zadar, 19. prosinca 1873., 92.

¹²⁸ *Izviešća Brzopisna i Analitična XIV.*, 8. lipnja 1875., 138.

¹²⁹ *Izviešća Brzopisna i Analitična XIII.*, Zadar, 26. rujna 1874., 114.

¹³⁰ *Izviešća Brzopisna i Analitična XII.*, IV. *Obćine*, XXVI., Zadar, 26. rujna 1874.

¹³¹ *Izviešća Brzopisna i Analitična XIV.*, Zadar, 7. lipnja 1875., 124 – 127.

¹³² *Izviešća Brzopisna i Analitična XIII.*, Zadar, 5. listopada 1874., 175.

zahvalio.¹³³ Na trećoj sjednici Fontana upućuje prijedlog da se caru pošalje posebni brzojav zahvale za posjet Dalmaciji, za zanimanje za njezine stvarne i moralne potrebe i što je izjavio svoju zahvalnost za priređeni doček. Na idućoj sjednici stigao je carev odgovor gdje izražava svoje zadovoljstvo i zahvalnost Saboru na vjernim okupljanjima.¹³⁴ Važnost careva posjeta očituje se i u dostojanstvenu prijemu gradova i općina kojom se željela iskazati privrženost i vjernost. Naime, odluke općinskih vijeća koje su dobile potvrdu Zemaljskog Odbora i odobreni zajmovi gradova i općina svjedoče o tome. Tako je Šibenik pozajmio 7,600 fiorina od zaklade „Andreis“ kako bi se dostojno svetkovao dolazak cara u grad. Zajam je tražila i općina Skradin od pravoslavnog konzistorija u Zadru u iznosu od 200 fiorina.¹³⁵

Zasjedanje 1876. godine obilježeno je sukobom „zemljaka“ Stefana Ljubiše i narodnjaka, ponajviše Montija. Po nalogu iz Beča zasjedanje je zatvoreno 20. ožujka 1876. godine već nakon prve sjednice. Prema *Il Dalmati*, odgođeno je daljnje zasjedanje pokrajinskog Sabora zbog vanjske međunarodne situacije, naročito ustanka u Bosni i Hercegovini, ali i usredotočenosti na visoku politiku za razliku od Istarskog sabora koji se bavio cestama, porezima, cijenama, kreditima i školama.¹³⁶ Novi izbori održani u studenom 1876. protekli su u znaku velike izborne pobjede Narodne stranke.¹³⁷ Zadnje promatrano zasjedanje održano je od 15. siječnja do 5. veljače 1877. godine. U kuriji gradova za Šibenik izabran je načelnik Ante Šupuk. U kuriji vanjskih općina Šibenik – Skradin izabrana su dva katolička svećenika: Josip Raimondi i Josip Mrkica.¹³⁸ Izbori su protekli mirno,

¹³³ *Izviešća Brzopisna i Analitična XIV.*, Zadar, 26. svibnja 1875., 41.

¹³⁴ *Izviešća Brzopisna i Analitična XIV.*, Zadar, 26. svibnja 1875., 51.

¹³⁵ *Izviešća Brzopisna i Analitična XIV.*, Zadar, 26. svibnja 1875., 23.

¹³⁶ La dieta Dalmata e L'Istria, *Il Dalmata*, 26. travnja 1876.

¹³⁷ Naputak za raspisane izbore za Sabor, *NL*, br. 82, 15. listopada 1876.; Listajući stare godišnjake, *Jubilarni broj Narodnog lista*, 1912., 106; I. PERIĆ, *Dalmatinski sabor*, 105.

¹³⁸ Don Josip Mrkica (1825. – 1890.) rođen je u Skradinu, a obrazovao se u Zadru te potom u studirao u Beču. Prilikom revolucije 1848. vraća se u Dalmaciji i postaje župnikom u Vodicama. Kasnije služi u šibenskoj katedrali i Kaptolu. Istaknuo se radom u hrvatskom nacionalnom pokretu preko uvođenja hrvatskog jezika, radom u književnosti, ulogom u pokretanju i osnivanju Narodne slavjanske čitaonice u Šibeniku 1866. godine i naposljetku političkom angažmanu u Dalmatinskom saboru. Često se krivo navodi da je bio zastupnikom od 1870. iako je prvi put izabran u kuriji vanjskih općina Šibenik – Skradin u 5. mandatu 1876. – 1883. U nekrologu koji donosi *Narodni list*, br. 94, 3. prosinca 1890. godine stoji: „(...) broji se između najstarije i najzaslužnije pobornike hrvatskog naroda u Dalmaciji. Sin puka, oštrouman, odlučan, ustrajan, u teško doba naših prvih ustavnih borbi ustade pravim rodoljubnim poletom proti nesudjenoj talijanštini, i za potlačeno hrvatstvo zadobi nezaboravnih zasluga. Njemu imamo zahvaliti, ako junački Šibenik između prvih naših gradova, slomi okove tudjinštine i zagri dični hrvatski barjak. U povijesti slavnog grada Šibenika, imena Mrkice, Šupuka, i Karminata ostaše zlatnim slovima zabilježena, i naš narod harno će ih do vieka spominjati (...)“

Josip Mrkica dobio je svih 50 glasova, a Josip Raimondi 34 od 50, stoga Odbor predlaže ovjerovljenje njihova izbora te im se mandati verificiraju bez ikakvih problema.¹³⁹ Mandat Ante Šupuka, izabranog zastupnika u kuriji gradova Šibenika s 468 glasova, također je ovjerovljen bez ikakvih problema.¹⁴⁰

Na sedmoj sjednici 1. veljače Šupuk naglašava pravnu potrebu, ali i financijsku nuždu da se u Šibeniku osnuje okružni sud koji će sudbenu vlast vršiti nad sudskim kotarima Šibenik, Drniš, Kistanje i Knin.¹⁴¹ Šupuk je kao načelnik Šibenika bio svjestan važnosti ekonomske politike i razvoja grada, ali i okolice. Stoga ne čudi njegov prijedlog da se Lloydov parobrod koji plovi četiri puta tjedno uzduž dalmatinske obale ne zaustavlja samo dva puta kao do sada, već da se svakim prolaskom zaustavlja u Šibeniku. Na taj način pospješit će se trgovina i gospodarstvo Šibenika, ali i čitavog šibenskog kraja.¹⁴² Zapaženo izlaganje imao je i kanonik Mrkica. On je, naime, tematizirao problem željezničke pruge Siverić – Šibenik. Izgledno je da se rudarsko društvo u vlasništvu Talijana u Promini bilo našlo u pat poziciji zbog nemogućnosti dovoza ruda prugom Siverić – Šibenik te prijetilo zaustavljanjem daljnjeg iskopa ruda. Mrkica traži da se pruga otvori čitavoj općini kako bi se mogao iskoristiti njezin puni potencijal transporta. Iako se ugljenokopi i kompanija koja se bavi eksploatacijom rude iz Siverića služe transportnom prugom do Šibenika i prekomorskim izvozom rude, ne bi bilo dobro zaustaviti taj promet. Onemogućavanjem dogradnje željeznice izravno bi se ugrozile brojne obitelji Šibenika i čitave okolice koje ovise o trgovini i izvozu ruda. Traži odgovore od vlade: koje su to zapreke koje ne dopuštaju javni transport na već izgrađenoj pruži Siverić – Šibenik i što će vlada poduzeti kako ne bi došlo do širih posljedica.¹⁴³ Problemi oko rješavanja Istočnog pitanja i druga otvorena politička pitanja potaknuli su cara na raspuštanje Sabora koji se neće sastati sve do svibnja 1880. godine.¹⁴⁴

ZAKLJUČAK

Zaključno se može reći da su promatrani narodnjački zastupnici Fontana, Mrkica, Raimondi i Šupuk djelovali u sklopu politike Narodne stranke i pri tome se nisu bavili samo lokalnim nego i nacionalnim pitanjima. Međutim,

¹³⁹ *Izvišća Brzopisna i Analitična XVI.*, Zadar, 22. siječnja 1877., 6.

¹⁴⁰ *Izvišća Brzopisna i Analitična XVI.*, Zadar, 22. siječnja 1877., 34.

¹⁴¹ *Izvišća Brzopisna i Analitična XVI.*, Zadar, 22. siječnja 1877., 80.

¹⁴² *Izvišća Brzopisna i Analitična XVI.*, Zadar, 22. siječnja 1877., 100.

¹⁴³ *Izvišća Brzopisna i Analitična XVI.*, Zadar, 22. siječnja 1877., 84.

¹⁴⁴ A. CETNAROWICZ, *Narodni preporod*, 242.

treba jasno naglasiti da njihova javna aktivnost u Saboru i nije bila tako izražena kada to usporedimo s drugim narodnjačkim zastupnicima ili autonomaškim zastupnikom Piperatom iz šibenskog kraja. Za njihovu poziciju unutar struktura Narodne stranke može se reći da je bila ograničena jer nisu bili birani na važnije saborske pozicije. Šupuk i Raimondi svoja su mjesta unutar hijerarhije stranke polagano gradili, no osim pozicija u saborskim odborima ili zamjenika članova (prisjednika) Zemaljskog odbora, nisu bili izabrani na važnije funkcije. Ipak, svojim su istupima poput pravih pučkih tribuna zagovarali za narod, svjesni ekonomskih, kulturnih, obrazovnih i drugih teškoća u kojima se nalazi. Činjenica da je Šupuk kao član Financijskog odbora itekako dobro imao uvid u materijalno stanje pokrajine potvrđuje njegovu brigu i interes za socijalno pitanje Dalmacije. Važnost gospodarskih tema lokalnih općina nerijetko im je bio prioritet pred kojim nisu ustupali. Sve njihove molbe upućene vladi pokazuju privrženost svome narodu i zavičaju. Njihovi nekrolozi u *Narodnom listu* svjedoče kako se radilo o velikim borcima za narodna prava i praktičnim političarima koji su radili na dobrobit šibenskog kraja.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI:

- Državni arhiv u Zadru, Dalmatinski sabor. Zemaljski odbor, 1861. – 1918. (HR-DAZD-94)
- HR-DAZD-88, Namjesništvo za Dalmaciju
- HR-DAZD-385, Zbirka fotografija
- Znanstvena knjižnica Zadar (ZKZD) *Relazione stenografiche della II. sessione della Dieta Provinciale Dalmata*
- ZKZD, *Relazione stenografiche della III. sessione della Dieta Provinciale Dalmata*
- ZKZD, *Relazione stenografiche della IV. sessione della Dieta Provinciale Dalmata*
- ZKZD, *Relazione stenografiche della V. sessione della Dieta Provinciale Dalmata*
- ZKZD, *Izvišća brzopisna i analitična ... zasjedanja Zemaljskoga sabora dalmatinskoga*

NOVINE:

- Il Dalmata* 1866. – 1879.
- Il Nazionale, Prilog uz Narodni list, Narodni list* 1862. – 1879. i 1891.
- Jubilarni broj Narodnog lista* 1912. godine, 1912.
- La Dalmazia Cattolica*, 1872.
- La voce dalmatica*, 1863. – 1864.
- Prevodi ilirskih zakonah u naredabah kriepostnih za Dalmaciju obnarodovanih sredstvom Lista Deržavnog Lista Zakonah*, kom. XVII – 5. X. 1860., 1860.

LITERATURA:

- BABIĆ, Ivan, *Skradin i njegovo područje u prošlosti*, Skradin, 1986.
- BRALIĆ, Ante, RAMLJAK, Stipe, Demografske prilike u drniškom kraju prema austrijskim popisima stanovništva (1857. – 1910.), *Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 52, Zadar, 2010., 285 – 321.
- BLAŽEVIĆ, Milivoj, „Šibensko gospodarstvo od sredine 19. stoljeća do 1921. godine, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 51, Zadar, 2009., 203 – 218.
- BURIĆ, Ivan, Hrvatski narodni preporod u drniškoj općini (1861. – 1870.), *Ethnologica Dalmatica*, vol. 3, Split, 1994., 125 – 136.
- CETNAROWICZ, Antoni, *Narodni preporod u Dalmaciji – Od slavenstva prema modernoj hrvatskoj i srpskoj nacionalnoj ideji*, Zagreb, 2006.

- CIPEK, Tihomir, MATKOVIĆ, Stjepan, *Programski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842. – 1914.*, Zagreb, 2006.
- DIKLIĆ, Marjan, Dalmatinski sabor i Zemaljski odbor, *Zadarska smotra*, br. 5–6, Zadar, 2001., 75 – 96.
- ĐINĐIĆ, Mirko, CIPEK, Tihomir, Politički identiteti dalmatinskih Talijana 1860. – 1882., *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1, Zagreb, 2010., 219 – 238.
- FORETIĆ, Dinko, Borba za ponarođivanje općina u Dalmaciji, u: *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zbornik radova, ur. Jakša Ravlić, Zagreb, 1969., 87 – 190.
- GRGIĆ, Ivan, Lovro Monti. Dva poglavlja političke biografije, *Zadarska revija*, br. 4-5, Zadar, 1961., 321.
- HROCH, Miroslav, Oblikovanje modernih nacija i nacionalni pokret u 19. stoljeću, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 11, Zagreb, 1979., 23 – 40.
- HROCH, Miroslav, *Društveni preduvjeti nacionalnih preporoda u Europi: Komparativna analiza društvenog sastava patriotskih grupa malih europskih nacija*, Zagreb, 2006.
- IVKOVIĆ, Frane, Organizacija uprave u Dalmaciji za vrijeme Druge austrijske vladavine: 1814. – 1918., *Arhivski vjesnik*, br. 34-55, Zadar, 1992., 31 – 51.
- JACEK LIS, Tomasz, Službenici druge austrijske uprave u Dalmaciji (1814. – 1914.). *Časopis za suvremenu povijest*, br. 54, Zagreb, 2022., 225 – 252.
- LJUBIĆ, Kažimir, *Statistika pučanstva u Dalmaciji*, Zemaljski Odbor Dalmatinski, Zadar, Brzotisač Narodnog lista, 1885.
- KORENČIĆ Mirko, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857. – 1971.*, Zagreb, 1979.
- MATKOVICH, Enrico, *I nostri onorevoli*, Zadar, 1869.
- NOVAK, Grga, Narodni preporod u Dalmaciji, u: *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zbornik radova, ur. Jakša Ravlić, Zagreb, 1969., 77 – 86.
- RAJČIĆ, Tihomir, Politički i nacionalni aspekti fenomena „zemljaštva“ (1873. – 1878.), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 56, Zadar, 2014., 213 – 233.
- PERIĆ, Ivo, *Dalmatinski sabor 1861. – 1912. (1918.) god.*, Zadar, 1978.
- PERIČIĆ, Šime Tome, *Prinosi povijesti gospodarstva Šibenika i njegova područja do 1940. godine*, Šibenik, 2016.
- SOLDO, Fra Josip Ante, *Kratka povijest Šibenske biskupije o 700. obljetnici*, Šibenik, 1997.
- STANČIĆ, Nikša, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb, 2002.
- TROGRLIĆ, Marko, ŠETIĆ, Nevio, *Dalmacija i Istra u 19. stoljeću*, Zagreb, 2015.
- VRANDEČIĆ, Josip, *Dalmatinski autonomistički pokret u Dalmaciji u XIX. stoljeću*, Zagreb, 2002.

VRANJEŠ-ŠOLJAN, Božena, *Dalmacija: Stoljeće povijesnih i demografskih mijena 1815. – 1918.*, Zagreb, 2021.

MREŽNE STRANICE I DRUGI INTERNET IZVORI:

Österreichische Nationalbibliothek, *Relazione stenografiche della VI. sessione della Dieta Provinciale Dalmata* http://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ227016501, posjećeno 21. 7. 2023.

<https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=59711>, posjećeno 17. 8. 2023.

<https://hbl.lzmk.hr/clanak/kovacevic-jerotej>, posjećeno 15. 3. 2024.

Filip LENIĆ

POLITICAL ACTIVITY OF THE REPRESENTATIVES OF THE PEOPLE'S PARTY FROM THE ŠIBENIK AREA IN THE DALMATIAN PARLIAMENT
(1861–1879)

SUMMARY

Based on stenographic minutes of parliament sessions and records made by journalists, who actively followed the political situation in the county, the author of this paper presents the activity of the representatives of the People's Party of the Šibenik area in the Dalmatian Parliament. The first part of the paper explains the context of the establishment and organization of the Dalmatian Parliament and the administrative organization of Dalmatia, or rather the Šibenik area. In 1861, with the return of constitutionalism and the establishment of the Dalmatian Parliament of the Kingdom of Dalmatia, political life became intensified. The autonomists attempted to retain their previous advantageous political and social positions with the support of the Government in Vienna, whilst the annexationists demanded unification with the Kingdom of Croatia, Slavonia and Dalmatia, and the introduction of the Croatian language into the entire state administration. Furthermore, during the autonomist administration in the Šibenik area, the annexationists often challenged the election processes on the grounds of various irregularities and breaches of the election act.

The second part of the paper presents the representatives' parliamentary activity until 1879 – the year considered a historical turning point due to the separation of the Serbs from the People's Party. In such circumstances, the Šibenik area did not differ much from the rest of Dalmatia: the fight for political dominance between the autonomists and the annexationists marked the following two decades. The political activity of the elected representatives Frane Fontana, Ante Šupuk, and two priests – Josip Raimondi and Josip Mrkica, is presented. Though the representatives of the People's Party from the Šibenik area were not elected to more prominent positions within the Party, they took active part in parliamentary discussions and supported the Party's common goal. They strongly defended their personal ideological positions regarding major issues in connection with ecclesiastic competence. They furthermore endeavoured to contribute through their work to the further development of the Šibenik area, in particular as regards social and economic issues. Their activity exercised major influence on the development of the whole area.

Keywords: Šibenik area; People's Party; Dalmatian Parliament; elections.